МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

АКСІОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ПАРЕМІЙ

Виконав: студент 2 курсу, гр. 8.0353-мк
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша польська»
освітньо-професійної програми
«Переклад та міжкультурні комунікації»
_____ В.В. Слєпченко
Керівник _____ проф. І.Я. Павленко
Рецензент _____ доц. С.О.Доброскок

ЗАПОРІЖЖЯ
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*
Кафедра *слов'янської філології*
Освітній рівень *магістр*
Спеціальність *035 «Філологія»*
Спеціалізація *035.033 «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»*
Освітня програма *«Переклад та міжкультурні комунікації»*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
слов'янської філології
Павленко І.Я.
_____
« __ » _____ 2024 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА
Слєпченку Віталію Вілієвичу

1. Тема роботи: *Аксіологія українських і польських паремій*.
   Керівник роботи – *д.філол. н., професор Павленко І.Я.*
   затверджені наказом ЗНУ від 26 лютого 2024 року № 340-с
2. Термін подання студентом роботи 17.11.2024 р._____
3. Вихідні дані до роботи: *«Українські приказки, прислів'я і таке інше» Матвія Номиса, «Галицько-руські народні приповідки» Івана Франка; "Księga przysłów przypowieści i wyrażeń przysłowiowych" С. Адальберга; словник «Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich» за редакцією Ю. Кишжановського, збірка прислів'ів «Przysłowia są na wszystko» за редакцією Д. Свєрчинської.*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):
   1) Теоретичні засади кореляції фольклорних паремій та народної аксіології.
   2) Розкрити особливості трансляції колективного світогляду у малих фольклорних жанрах
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):

_____
_____
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	*Павленко І.Я., професор*	Павленко І.Я.	Слєпченко В.В.
2	*Павленко І.Я., професор*	Павленко І.Я.	Слєпченко В.В.
3	*Павленко І.Я., професор*	Паленко І.Я.	Слєпченко В.В.
Вступ, висновки	*Павленко І.Я., професор*	Павленко І.Я.	Слєпченко В.В.

7. Дата видачі завдання *10.05.2024 р.*

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів написання дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	*Збір та систематизація матеріалу*	*березень -квітень*	
2	*Аналіз науково-критичної літератури з обраної проблеми*	*травень-червень*	
3	*Вступ*	*липень*	
4	*Розділ 1.*	*серпень*	
5	*Розділ 2.*	*вересень*	
6	*Розділ 3.*	*жовтень*	
7	*Висновки*	*жовтень*	
8	*Оформлення роботи*	*листопад*	
9	*Захист роботи*	*грудень*	

Студент _____ **Слєпченко В.В.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи_____ **Павленко І.Я.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено.
Нормоконтролер_____ **Мацегора І.Л.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Текст кваліфікаційної роботи магістра 56 сторінок, 60 джерел.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ – спільне та відмінне у аксіосфері українського та польського фольклору.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ – родинні цінності в українських та польських пареміях.

МЕТА РОБОТИ – дослідити та порівняти аксіосферу українських та польських народних паремій.

У ході дослідження передбачається вирішити такі ЗАВДАННЯ:

1) Виявити сучасні підходи до дослідження кореляції фольклорних паремій та народної аксіології;
2) Розкрити особливості трансляції колективного світогляду у малих фольклорних жанрах;
3) Проаналізувати способи відтворення народних цінностей в українських та польських народних пареміях, які стосуються родини;
4) Простежити характер екстраполяції у досліджуваних творах родинних взаємин та відповідних цінностей на соціум та сакрум;
5) Зіставити результати аналізу та порівняти систему цінностей, зафіксованих в українських та польських пареміях.

Входження України у світові глобалізаційні процеси, її прагнення до Євросоюзу активізують увагу до порівняльних студій у галузі культури, фольклору, зокрема. Такі дослідження допомагають виявити універсальне та національне у традиційній та новітній системі цінностей, з'ясувати спільне та відмінне у оцінці одних і тих явищ, формують стійке відношення до української культури як культури європейської. Одним із суттєвих показників загальнолюдського (універсального) в культурі є народна аксіологія, однією з найбільш усталених форм збереження якої є паремійний фонд, прислів'я зокрема. На тлі суспільної дискусії щодо формування в сучасній Україні європейської системи цінностей, належить дослідити традиційні власні та порівняти їх із традиційними європейськими (сформованими до створення засадничих цінностей Євросоюзу), що доцільно зробити перш за все порівнюючи культуру споріднених народів, українського та польського зокрема. Цими чинниками зумовлена АКТУАЛЬНІСТЬ пропонованої магістерської роботи.

НОВИЗНА пропонованої роботи полягає у проведенні вперше порівняльного аналізу аксіосфери українських і польських народних паремій.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ – дескриптивний метод застосовується при розгляді та описі прислів'їв; герменевтичний метод у тлумаченні змісту та основних конотацій конкретних паремій; застосовується й порівняльний аналіз прислів'їв, що належать спорідненим народам, для виявлення збігів та розбіжностей у трансльованій системі цінностей. Мета та завдання роботи зумовили звернення до дедуктивно-індуктивного методу, оскільки йдеться про

перехід від сенсу одиничного тексту до виявлення закономірностей та екстраполяцію отриманого знання на дослідження інших текстів.

ТЕОРЕТИЧНОЮ БАЗОЮ роботи є праці українських дослідників-фольклористів починаючи з другої половини 19-го – початку 20-го століття: М. Номиса, М. Сумцова, І. Франка; Ф. Колесси; середини 20-го століть: В.С. Плавюка, М.Пазяка, Н.Шумади та кінця 20-го – початку 21-го століття: Ж. Колоїза, Н. Шарманова, В. Чабаненка, З. Коцюби, Т. Космеди, М. Лановик і З. Лановик, О. Селіванової, І. Павленко, Т. Мороз, Б. Юськів тощо. Питання аксіології та аксіосфери розглянуті із врахуванням поглядів представників різних напрямів і школ: Дж.Дьюї, Г.Ріккера, М.Вебера. Враховані погляди на аксіосферу паремій польських дослідників, Ю. Кшижановські (Krzyżanowski), Д. Свєрчинська (Świerczyńska) зокрема.

МАТЕРІАЛОМ ДОСЛІДЖЕННЯ стали паремійні одиниці, зафіксовані у «Українських приказках, прислів'ях і такому іншому» Матвія Номиса, «Галицько-руських народних приповідках» Івана Франка; твори малих фольклорних жанрів зі збірників класиків українського фольклору М.Сумцова, Ф.Колесси та з польських лексикографічних та фольклористичних джерелах:збірник С. Адальберга «Księga przysłów przypowieści i wyrażeń przysłowiowych» (Adalberg, 1889–1894); словник у 4-ох томах «Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich» за редакцією Ю. Кшижановського (Krzyżanowski, 1969–1972), збірка прислів'їв «Przysłowia są na wszystko» за редакцією Д. Свєрчинської (Świerczyńska, 2001).

ГАЛУЗЬ ЗАСТОСУВАННЯ: матеріали роботи можуть бути використані у лекціях та практичних заняттях із міжкультурної комунікації у зв'язку із вивченням національних стереотипів; при вивченні фольклору, малих жанрів зокрема; можуть прислужитися для поглиблення знань про спільне та відмінне в аксіосистемі українців та поляків. Отримані результати можна використати у процесі гендерного виховання та у виховній роботі, пов'язаній із формуванням ціннісної системи особистості.

СТРУКТУРА РОБОТИ: дослідження складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків та списку використаної літератури.

АКСІОЛОГІЯ, АКСІОСФЕРА, ПАРЕМІЯ, ПРИСЛІВ'Я, ЦІННОСТІ, ЦІННІСНІ ДОМІНАНТИ, РОДИНА, БАТЬКИ-ДІТИ

ABSTRACT

Master qualification work contains 56 pages, 60 scientific sources were used.

THE OBJECT OF STUDY: common and different in the axiosphere of Ukrainian and Polish folklore.

THE SUBJECT OF STUDY: family values in Ukrainian and Polish paremies.

THE PURPOSE OF THE WORK: to investigate and compare the axiosphere of Ukrainian and Polish folk paremies. TASKS:

1) Identify modern approaches to the study of the correlation of folklore paremies and folk axiology;
2) To reveal the peculiarities of broadcasting a collective worldview in small folklore genres;
3) To analyze the ways of reproduction of folk values in Ukrainian and Polish folk paremies that concern the family;
4) Trace the nature of extrapolation in the researched works of family relationships and corresponding values to society and sacrum;
5) Compare the results of the analysis and compare the system of values recorded in the Ukrainian and Polish paremias.

THE SCIENTIFIC NOVELTY: consists in carrying out for the first time a comparative analysis of the axiosphere of Ukrainian and Polish folk paremies.

RESEARCH METHODS: descriptive method; hermeneutic method; comparative analysis of proverbs. The purpose and tasks of the work led to the use of the deductive-inductive method.

SCOPE: the research materials can be used in lectures on intercultural communication; when studying folklore, small genres in particular; to deepen knowledge about the common and different in the axiom system of Ukrainians and Poles.

STRUCTURE OF THE STUDY: the study consists of an Introduction, three chapters with subsections, Conclusions, and a List of References.

AXIOLOGY, AXIOSPHERE, PAREMIA, PROVERBS, VALUES, VALUE DOMINANTS, FAMILY, PARENTS-CHILDREN

ЗМІСТ

ВСТУП …… 8

РОЗДІЛ 1
ПАРЕМІЇ В СУЧАСНІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ …… 12
1.1. Сучасні підходи до дослідження кореляції фольклорних паремій та народної аксіології……..... 12
1.2. Цінності у світлі історії гуманітаристики…… 19
1.3. Особливості трансляції колективного світогляду у малих фольклорних жанрах…….. 22

РОЗДІЛ 2
ЦІННІСНІ ДОМІНАНТИ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ПАРЕМІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИСЛІВ'ЇВ ПРО РОДИНУ)……. 26
2.1. Чоловік та жінка в прислів'ях…… 26
2.2. Батьки та діти у аксіологічних проєкціях……. 33
2.3. Сакралізація жінки-матері…….. 39

РОЗДІЛ 3. ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ АКСІОСФЕРИ РОДИНИ НА СОЦІУМ ТА САКРУМ……... 43

ВИСНОВКИ ……... 49

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ……... 52

ДОДАТКИ……... 58

ВСТУП

Призначенням і завданням науки є вивчення світу навколо людини, середовища її існування. Відправною точкою й подальшою метою наукових досліджень стає визначення та інтерпретація власного сприйняття й власної ідентичності для людини й суспільства, з яким вона себе ототожнює.

Визначальним складником як ідентичності особи, так і соціальної ідентичності групи є саме притаманна їм система цінностей, яка формує певні відношення, вимоги та очікування. Усвідомлення власної системи цінностей впливає безпосередньо на рівень життєздатності та розвитку культури будь-якого суспільства. Здатність пам'ятати й захищати свої цінності означає також здатність протистояти впливу і внесенню до свідомості інших, непритаманних і чужих цінностей, протидіяти спробам їх нав'язування ззовні. Тільки через знання власного спадку та усвідомленням того, що цінували в собі предки, можливе формування власного особистого та національного світогляду, розуміння свого місця як нації на геополітичній мапі світу та впевненого оптимістичного погляду на майбутній сталий розвиток.

Отже, логічно постає питання, яким чином надати визначення наявним ціннісним орієнтирам суспільства, з'ясувати, якими чинники впливають на національне самоусвідомлення і яку систему цінностей набуває громадянин в сучасних умовах. Науковою розвідкою в кваліфікаційній роботе магістра пропонується звернутись до паремій, які є формою збереження та трансляції народної мудрості, оскільки передають від покоління до покоління багатогранний народний досвід. Цей досвід відображений у мовній картині світу, він накопичується і зберігається впродовж багатьох поколінь у різних жанрах усної народної творчості, зокрема у паремійному корпусі.

З метою більш глибокого розуміння своєї національної культури, цією роботою пропонується розглянути й порівняти систему цінностей українського та польського народів, відтворених у паремійному фонді.

Вивчення мови і культури сусіднього для українського польського народу, надає можливість і підстави говорити про подібність української та польської культур не тільки завдяки наявності спільних кордонів, а й трансляції в польській народній творчості подібних до українських життєвих цінностей, уявлень про добро і зло, честь і справедливість, долю і щастя [5]. Запропонований порівняльний аналіз аксіосфер українських і польських паремій (на матеріалі прислів'їв про родину) ставить за мету підтвердити факт глибини розвитку української культури в історичної подібності з розвитком культури польського народу, що дозволить розширити сприйняття української культури не тільки як культури східнослов'янської, а й таку, що є інтегрованою складовою загальноєвропейської культури. На тлі суспільної дискусії щодо формування в сучасній Україні європейської системи цінностей належить дослідити власні традиційні аксіологіми та порівняти їх із традиційними європейськими (сформованими до створення засадничих цінностей Євросоюзу), що доцільно зробити перш за все порівнюючи культуру споріднених народів, українського та польського зокрема. Цими чинниками зумовлена **актуальність** пропонованої магістерської роботи.

Об'єкт дослідження – спільне та відмінне у аксіосфері українського та польського фольклору.

Предмет дослідження – родинні цінності в українських та польських пареміях.

Мета роботи – дослідити та порівняти аксіосферу українських та польських народних паремій.

У ході дослідження передбачається вирішити такі **завдання**:

1) Виявити сучасні підходи до дослідження кореляції фольклорних паремій та народної аксіології;

2) Розкрити особливості трансляції колективного світогляду у малих фольклорних жанрах;

3) Проаналізувати способи відтворення народних цінностей в українських та польських народних пареміях, які стосуються родини;

4) Простежити характер екстраполяції у досліджуваних творах родинних взаємин та відповідних цінностей на соціум та сакрум;

5) Зіставити результати аналізу та порівняти систему цінностей, зафіксованих в українських та польських пареміях.

Матеріалом дослідження стали паремійні одиниці, зафіксовані у «*Українських приказках, прислів'ях і такому іншому*» Матвія Номиса, «*Галицько-руських народних приповідках*» Івана Франка; дослідження творів малих фольклорних жанрів зі збірників класиків українського фольклору М.Сумцова, Ф.Колесси та з польських лексикографічних та фольклористичних джерел: збірник С. Адальберга "*Księga przysłów przypowieści i wyrażeń przysłowiowych"* (Adalberg, 1889–1894); словник у 4-ох томах «*Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*» за редакцією Ю. Кшижановського (Krzyżanowski, 1969–1972), збірка прислів'їв «*Przysłowia są na wszystko*» за редакцією Д. Свєрчинської (Świerczyńska, 2001); словник прислів'їв "*Słownik przysłów, czyli Przysłownik: pochodzenie, znaczenie, zastosowanie*" за редакцією К. Клосінської (Kłosińska, 2004).

Збірники прислів'їв та паремій, до яких апелює робота, містять матеріали, зафіксовані переважно у другій половині 19 – на початку 20 століть, враховується передумова, що у своїй більшості відображають світоглядні орієнтири авторів.

Теоретичною основою роботи є праці українських дослідників-фольклористів починаючи з другої половини 19-го – початку 20-го століття: М. Номиса, М. Сумцова, І. Франка; Ф. Колесси; середини 20-го століть: В.С. Плавюка, М.Пазяка, Н.Шумади, В. Чабаненка та кінця 20-го – початку 21-го століття: Ж. Колоїза, Н. Шарманова, , З. Коцюби, Т. Космеди, М. Лановик і З. Лановик, О. Селіванової, І. Павленко, Т. Мороз, Б. Юськів тощо. Питання аксіології та аксіосфери розглянуті із врахуванням поглядів представників різних напрямів і шкіл: Дж.Дьюї, Г.Ріккера, М.Вебера. Враховані погляди на аксіосферу паремій польських дослідників, Ю. Кшижановські (Krzyżanowski), Д. Свєрчинська (Świerczyńska) зокрема.

Методи дослідження – дескриптивний метод застосовується при розгляді та описі прислів'їв; герменевтичний метод у тлумаченні змісту та основних конотацій конкретних текстів прислів'їв; застосовується й порівняльний аналіз прислів'їв, що належать спорідненим народам, для виявлення збігів та розбіжностей у трансльованій системі цінностей. Мета та завдання роботи зумовили звернення до дедуктивно-індуктивного методу, оскільки йдеться про перехід від сенсу одиничного тексту, до виявлення закономірностей та екстраполяцію отриманого знання на дослідження інших текстів.

Наукова новизна пропонованої роботи полягає у проведенні вперше порівняльного аналізу аксіосфери українських і польських народних паремій.

Галузь застосування: матеріали роботи можуть бути використані у лекціях та практичних заняттях із міжкультурної комунікації у зв'язку із вивченням національних стереотипів; при вивченні фольклору, малих жанрів зокрема; можуть прислужитися для поглиблення знань про спільне та відмінне в аксіосистемі українців та поляків. Отримані результати можна використати у процесі гендерного виховання та у виховній роботі, пов'язаній із формуванням ціннісної системи особистості.

Робота пройшла апробацію на Всеукраїнській науковій конференції «*Література й історія*», яка відбулася 14–15 листопада 2024 року в Запорізькому національному університеті на кафедрі української літератури, Тези доповіді і наукова стаття прийняті до друку у збірнику матеріалів конференції.

Перспективами подальших досліджень може бути залучення паремій з германської групи мов, зокрема англійської, оскільки проведення порівняльного аналізу дозволить виявити подібності та відмінності аксіосистеми паремійного корпусу вказаної мови з українською.

Структура роботи: дослідження складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1
ПАРЕМІЇ В СУЧАСНІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ

1.1 Сучасні підходи до дослідження кореляції фольклорних паремій та народної аксіології

На тлі сучасних подій в новітній історії України, в європейському просторі та й загалом у всьому світі актуалізується та потребує перегляду питання місця та ролі у суспільствах загальнолюдських цінностей, тому постійно привертається увага до того, що є вартісним у житті різних народів і водночас поєднує в собі фундаментальне, універсальне і національне. Цінності виявляються своєрідним підґрунтям, що визначає критерії та норми поведінки у будь-якому суспільстві, формує та розвиває культуру народу, вони є «істинним, вічним дороговказом допоки існуватиме людський рід» [41, с. 187]. Фіксуються та реалізуються цінності в культурі народу, тому необхідно враховувати самобутність культури кожного окремого народу. З цієї причини випливає необхідність досліджувати та порівнювати різні культури, характер взаємозв'язку між ними, що зараз набуло окремого напрямку досліджень.

Вивчення культури народів з метою встановлення та регуляції взаємовідносин становить завдання ***міжкультурної комунікації***. Як відзначає запорізький дослідник В.М. Манакін, «виникнення міжкультурної комунікації, як і більшості наук, зумовлене потребами суспільства. Її практична сфера бере початок із найдавніших часів, коли людям доводилося встановлювати різні контакти з чужинцями, що потребувало толерантності і певних знань про міжкультурні відмінності» [25, с. 17]. Необхідність та доцільність формування цієї досить нової науки зумовлена її продиктованими нагальними потребами суспільства завданнями, оскільки «**завданням** міжкультурної комунікації є формування міжкультурної компетентності, необхідних знань про різні народи та культури з метою уникнення міжетнічних і міжкультурних конфліктів та встановлення комфортних умов спілкування в різних сферах та життєвих

ситуаціях» [25, с. 10]. Уникнення міжкультурних конфліктів можна досягти лише якщо є бажання зрозуміти один одного та прийняти той факт, що кожен має право на самобутність та відмінність від інших.

Безперечною умовою успішної міжкультурної комунікації є вивчення і володіння мовою іншого народу, без чого вкрай важко осягнути культурні особливості та практично неможливим стає встановлення повноцінних контактів та діалогу культур [6]. «З погляду міжкультурної комунікації, культура — це насамперед успадковані та усталені норми соціальної практики людей, які належать до певних національних чи етнічних спільнот. Особливості такої соціокультурної діяльності зберігаються у колективній пам'яті («ментальній програмі»), прищеплюються змалку, матеріалізуються і пізнаються через системи культурних кодів» [25, с. 11]. Культурні коди є свого роду ознаками певної культури, традиції чи національної відмінності, за якими доволі нескладно визначити, з представником якої нації чи етносу ми маємо справу – «…культурний код охоплює весь спектр матеріальних виявів життя і культури народів: артефакти, архітектуру, національно зумовлену символіку, музику, пісні, танці, ритуали, народні звичаї, національну кухню, а також різноманітні форми дозвілля, стосунків у родині і з друзями, навіть семантику кольорів, запахів і звуків, якими насичене життя нації.» [25, с. 12]. Малі фольклорні жанри, як і вся уснопоетична традиція, є носіями культурного коду, всебічним відтворенням характеру світовідчуття та мислення народу, його ставлення до стосунків "***людина – людина***", "***людина – світ***", "***людина – сакрум***". Звичайно, що найбільша увага приділяється відтворенню безпосереднього оточення та системи соціальних зв'язків на рівні родини, громади, держави, нації. І ці зв'язки тримаються на прийнятті та трансляції спільних цінностей, що у сукупності складають, власне, аксіосистему цих соціальних утворень.

Фольклор як система, орієнтований на всебічне осягнення людини та світу, передання знань та досвіду, регуляції стосунків між людьми та між спільнотою та природою, але кожний жанр має власні панівні функції, задля

виконання яких він, власне, й існує. Давно помічено, що «найбільш яскраво представлено національний спосіб світосприйняття в паремійному корпусі мови. Власне паремії та афоризми становлять софійну складову культури кожної нації, де репрезентовано національний світ і злиті воєдино людина й Універсум» [19, с.3]. Паремії, складаючи частину культури, притаманні мовам народів світу на універсальних засадах як потужний складник культурно-історичного спадку [10]. Водночас виражені засобами народної творчості, паремії виступають засобом віддзеркалення культурних особливостей, звичаїв та специфічних національних проявів [11].

Дослідженнями паремійного корпусу, його впливу на формування світогляду займались науковці й дослідники в різних країнах. В українській гуманітаристиці увага до паремій привертається уже з середини 18-го століття у творах Х. Філарета, І. Галятовського, М. Смотрицького. Звернулись до прислів'їв та приказок Г. Сковорода, К. Дмитрашко, І. Котляревський, М. Костомаров, М. Максимович [50].

Окремо варто зазначити й тих, хто зосередився на збиранні та упорядкуванні народних творів малих жанрів. Таких зібрань в історії української та польської культур було чимало, але ми зосередимося на знакових явищах. У 1864 році видається збірник Матвія Номиса (псевдонім М.Т. Симонова) «*Українські приказки, прислів'я і таке інше*», у якому він упорядкував майже 15 тисяч паремійних висловів [34, с. 15]. Фактично М. Номис був одним з перших українських дослідників-пареміографів, який систематизував паремійний корпус того часу та звернув увагу на багатожанрову палітру фольклорних паремій [49].

У 1901 – 1910 рр. І.Франко видав унікальний шеститомний збірник «Галицько-руські народні приповідки», для чого упорядкував прислів'я за алфавітом, спираючись на опорні слова. У супроводжуючих матеріалах до «Галицьких приповідок» український енциклопедист доводив схожість українських прислів'їв з малими фольклорними жанрами в інших культурах, досліджував етимологію паремій [42].

“Високо оцінював процес запозичення, насамперед з польської мови, й І. Франко, всебічно використавши для фіксації й інтерпретації подібних запозичень і словник С. Адальберга «*Księga przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich*» [46, с. 238]. Дійсно, для багатьох наведених прикладів «*галицько-руських приповідок»* у словнику І. Франка розміщені відповідні польські відповідники прислів’їв, а також кількох інших мов, наведені супровідні пояснення до них. Як стверджує О. Прасол у своєму дослідженні «Словник С. Адальберга як підґрунтя виокремлення галицьких фразеологічних полонізмів (на матеріалі «Галицько-руських народних приповідок», укладених І. Франком)”, — «у процесі використання зазначеного словника, як бачимо, І. Франко насамперед ставив два основних завдання — виявити польсько-галицькі відповідники, що функціонували на Галичині напр. XIX – на поч. XX ст., і з’ясувати загалом специфіку польського впливу на формування галицько-руських приповідок, які І. Франко зібрав» [46, с. 238]. Далі у матеріалі дослідження наводиться твердження про те, що І. Франко запозичив деякі принципи складання словника паремій від концепції С. Адальберга, які застосував для побудови свого словника: “Крім того, він проаналізував пареміологічну концепцію С. Адальберга й перейняв найбільш прийнятне для власної концепції побудови паремійного словника, зокрема систематичний розподіл паремій за опорними словами (опорно-гаслова система класифікації), розміщення приповідкових одиниць за алфавітом для зручності користування матеріалом. Ф. Колесса писав: «За прикладом Вандера та Адальберга дав і Франко порядкове нумерування приповідок під кожною темою, а при тому порядкове нумерування всієї колекції, що йде в живій пагінації на версі кожної сторінки, що влекшує цитування й вишукування потрібних приказок… Франків збірник приповідок у порівнянні з іншими визначається ще й тому, що він прикладав велику увагу до географічного розміщення» [55, с. 93].

Отже, І. Франко збагатив теорію і практику української пареміографії, перейнявши досвід С. Адальберга й талановито розвинувши його ідеї, проте

виокремивши й деякі недоліки, що цілком слушно з огляду на поступовий характер науки загалом» [46, с. 238].

Значне місце у вивченні прислів'їв належить О.О. Потебні. Зокрема він дослідив трансформацію байки у прислів'я, детально розглянув структуру і внутрішній зміст малих фольклорних форм, звернув увагу на інтерпретацію переносного значення прислів'їв та приказок [60, с. 11].

До генетичного та компаративного аналізу паремій звернувся М. Сумцов, який показав подібність народних паремійних творів в різних культурах, проаналізував деякі причини цієї подібності [52, с. 18].

У дослідженнях Ф. Колесси висловлюється припущення, що історичний рух, політичні та соціальні зміни призвели також до змін трансльованих в пареміях цінностей [18, с. 40].

У першій половині двадцятого століття значну роль у збиранні та оприлюдненні творів української народної творчості мала емігрантська громада. Таким прикладом може слугувати збірник «*Приповідки – або – українсько-народня філософія*») В.С. Плавюка, що був виданий у Едмонті, Альберта (Канада) у 1946 році [47, с. 23]. Як і інші видання, ця збірка містила твори, що функціонували в Україні до початку масової еміграції та відбивали особливості світогляду межі 19-20 століть. Варто звернути увагу на те, що збірки паремій, які були видані майже за 100 років до нашого часу, відтворювали систему цінностей самих упорядників. Однак паремійний фонд рухомий та змінний, оскільки реагує на все, що відбувається у суспільному досвіді та суспільній думці, тому важливо постійно зважати на час записування матеріалу, який аналізується.

Відомим українським дослідником малих жанрів був М.М. Пазяк. Цілісним дослідженням жанру є його монографія «Українські прислів'я та приказки», вступні статті до найповнішого тритомного академічного видання «Прислів'я та приказки», видавництва 1989, 1990, 1991 років [48, с. 8]; [54].

У сучасній українській гуманітаристиці паремії стали об'єктом вивчення лінгвістів фольклористів, філософів, що зумовлене природою та унікальністю

аналізованого матеріалу [31]. У межах пропонованого дослідження паремії розглядаються як витвір усної народної словесності, спосіб акумуляції та трансляції народного знання та ставлення до світу [53].

Підбиваючи певні підсумки щодо статусу малих уснопоетичних жанрів, сестри Лановик пишуть: «… в сучасній науці паралельно із термінами «прислів'я» і «приказка» на означення жанру вживається термін «паремія» (від гр. *paroimia* — притча). Від цього слова утворились назви «***пареміографія***» — записування, збирання прислів'їв та «***пареміологія»*** — наука про прислів'я, їх дослідження, пояснення [23, с. 536].

Як самостійний науковий напрямок, пареміологія належить до міждисциплінарних наук, що вивчає паремії та їх різновиди, займається дослідженням походження прислів'їв, структурою та інтерпретацією їх значень. Прислів'я та приказки є органічним складником національної фольклорної традиції, тому «фольклористи розглядають паремії як жанр народної словесності, аналізують їх з погляду композиції, художньо-образної структури, ідейного навантаження» [23, с. 536].

Одночасно з тим паремії досліджуються й у мовознавстві, зокрема у частині, що вивчає фразеологію. «Мовознавці розглядають лише лінгвістичний аспект: відносять їх до розряду мовних фразеологізмів, пояснюють лексичне значення (пряме і переносне), вивчають вживання у живому мовленні та ін.» [23, с. 537]. Варто зауважити, що фольклористика та лінгвістичний напрямок досліджень паремій мають свою методологію, різняться підходами до досліджуваного матеріалу [50].

У сучасній пареміології актуалізовано чимало напрямів наукового вивчення феномену паремій, залежно від ознак паремійних одиниць, їх класифікації чи систематизації. Т. Космеда та С. Колонюк визначають різні аспекти вивчення паремій, серед яких семіотичний, власне лінгвістичний, дискурс- та текстоцентричний, комунікативний, та ін., зумовлені, як вони визначають, «багатоликістю, самого явища» [20, с.25], оскільки для них паремія – «комплексна багатоаспектна дослідницька одиниця» [20, с.26].

Варіативність визначення паремії, неусталений перелік ознак паремійних одиниць та різні підходи до систематизації спонукають продовжувати дослідження.

Загальновідомо, що паремії, особливо у формі народних прислів'їв та приказок сприймаються в різних культурах як джерела і носії народної мудрості. Водночас як утворення, фольклорної паремії є засобом віддзеркалення всього спектру народного життя, зображення особливостей соціального побуту, відображення матеріальних та духовних цінностей, тому доцільніше звертатися до них як до форми фіксації багатогранного народного досвіду з можливими розбіжностями в інтерпретації та оцінки певних явищ.

Сучасна фольклористика значну увагу приділяє порівняльному аналізу творів української усної традиції та фольклору інших народів [26]. Наприклад, досліджуються фольклорні процеси, що відбуваються на порубіжжі, характер взаємодії та взаємовпливу культур [32], творчість українців у іномовному оточенні, польському зокрема [59], культурна взаємодія на теренах спільного проживання (на фронтирі) [7], значна увага приділяється фольклору української діаспори в іншому національному оточенні [56]. Приділяється увага моральним, а відтак і аксіологічним домінантам української культури [33]; [37]; [14]. Є роботи, у яких відповідно до різних завдань та критеріїв здійснюється порівняння українських і польських паремій, які здійснюються в річищі лінгвістики, міжкультурної комунікації, фольклористики тощо [60]; [36].

Одне з завдань магістерського дослідження – виявлення та порівняння аксіосистем українських та польських паремій (на матеріалі прислів'їв про родину), що не здійснювалося у роботах попередників.

1.2. Цінності у світлі історії гуманітаристики

Як відомо, систематизацією та дослідженням цінностей, визначенням структури цінностей, описом їх впливу на людину та суспільство займається ***аксіологія***. Ціннісні орієнтації, що забезпечують існування культури у часі та просторі містить поняття ***аксіосфери***.

Цінності були постійно в центрі уваги багатьох філософів, починаючи з античності. У роздумах Геракліта, Протагора та Демокріта людина була визначена критерієм оцінки всіх речей. На думку Сократа, на противагу природному порядку людство повинно було генерувати моральні закони поведінки, що надавало йому можливість вижити. Завдяки Платону з'явилася аксіологічна класифікація, елементи якої вимірювались у послідовності за ієрархією. Аристотель розглянув поняття естетичного й морального блага, причому отримали розмежування поняття прекрасного та доброго. В його праці «Політика» наведено аналіз моральних та соціально-значущих цінностей. Поряд з тим, у «Етиці» він розглядає благо як цінність.

Подальші дослідження цінностей та ціннісної системи пов'язані із розвитком антропологічних поглядів епохи Відродження — зі зверненням філософської думки до суб'єктності людини та до її внутрішнього світу.

Європейський ренесансний гуманізм поширився й на слов'янські наукові кола, зокрема в Україні вплинувши на реформаторський рух. Серед видатних науковців потрібно зазначити Ф. Прокоповича, Й. Кононовича-Горбацького, С. Яворського, Г. Щербацького. Найбільш відомим філософським вченням того періоду стало вчення представника школи Києво-Могилянської академії Григорія Сковороди. Його світоглядні орієнтири – це прагнення внутрішньої свободи й незалежності від зовнішнього світу. «Звернімо увагу, що основний акцент зроблено на духовних цінностях, які містить Біблія – один із світів у філософській концепції мислителя» [27, с. 20], але, і одночасно, «Г.Сковорода – це мислитель для всіх, хто шукає та прагне пізнати себе, зрозуміти для чого він прийшов у цей світ, знайти своє призначення, свою сродну працю [27, с.

22–23]. У творах філософа переосмислюються важливі етичні та моральні цінності. Досягненням виявляється розкриття складних істин у простій доступній формі. Соціально-культурні цінності у творчості Г. Сковороди сприймаються як своєрідні дороговкази до духовної свободи й можливості самостійно творити майбутнє.

Проблема цінностей набула розвитку в класичній німецькій філософії. Роботи Канта, Шеллінга, Гегеля, Фейєрбаха «не створювали філософію для філософії, а підкреслювали її службову роль в суспільному і особистому житті» [43, с. 76]. Ф. Ніцше стверджував, що філософія завжди була й повинна бути переплетена з долею народу, знаходитись у кореляції з загальнолюдськими цінностями національної культури.

Одним із важливих проявів сутності філософії виступає її роль у формуванні свідомості, осмисленні світу та утвердженні духовності. Продуктом філософської науки стають не тільки знання, а саме цінності. Як відомо, наукові дефініції поняття цінності як частини теорії аксіологічної науки були визначені Р. Лотце, В. Віндельбандом та Г. Ріккертом [15].

Найбільш поширеною основою для класифікації цінностей у науковій літературі, звичайно, називають характер видів або сфер людської діяльності. За цією основою розрізняють цінності матеріальні, соціально-політичні та духовні. До матеріальних цінностей відносяться матеріальні блага, призначені для задоволення безпосередніх потреб людини в засобах для життя, а також умови й фактори, що забезпечують споживання та виробництво цих благ. Це можуть бути природні ресурси, засоби виробництва, предмети споживання, які забезпечують фізичне існування людини. До соціально-політичних цінностей відносять явища і стан соціального та політичного життя суспільства, що забезпечує його функціонування та відтворення як власне людського утворення. Це такі цінності, як сім’я, етнос, держава, права людини, політичні свободи. Соціально-політичні цінності — це найбільш динамічний і мінливий елемент системи суспільних цінностей. У них найбільш безпосередньо проявляється характер суспільного устрою, рівень розвитку, ступінь

прогресивності суспільства, характер взаємозв'язку суспільства та особистості. Духовні цінності — це такі явища, які постають об'єктами духовного виробництва, продукти якого покликані задовольняти потреби людей у «духовній» їжі. Це накопичені людством знання, у тому числі наукові, принципи світогляду, філософські концепції, релігійні ідеї, моральні норми, естетичні канони, правові настанови; політичні вчення, тобто все те, що пов'язане з різними способами духовного осягнення світу. У поєднанні духовності та практичної діяльності людини виявляє себе феномен творчості, намагання удосконалити соціально-культурне буття. Так, аксіологія, як сфера філософії, що вивчає людські цінності на підставі багатовікового досвіду народу, стає аксіологією народною. Формування аксіологічної свідомості у сучасну постмодерністську добу, як зазначає В.С.Пазенок, – «запорука можливих змін самих засад людського аксіобуття» [39, с. 17].

Питання аксіології як системи цінностей розглядається також із врахуванням поглядів представників різних напрямів культурологічних і соціологічних шкіл, пов'язаних також з педагогічною практикою, наприклад, як студії Дж. Дьюї, М. Вебера [16]. В сучасних дослідженнях науковці все більш звертаються до аналізу чинників формування аксіосфери особистості у соціальному житті. Так, у загальному вигляді соціальні цінності формуються у суспільстві, але трансформуються в індивідуальній свідомості особистості та набувають суб'єктивності через конкретний життєвий досвід. За визначенням Д. Завгородньої, «У сучасній гуманітаристиці цінності сприймаються як важливий консолідаційний чинник, єдиний аксіопростір, альянс окремих індивідуальностей, об'єднаних спільними поглядами на нормативні засади буття людини» [14, с. 227].

У сучасній українській гуманітаристиці аксіологія національно-культурних спільнот вивчається у міждисциплінарному річищі. До цього залучені філософи, соціологи, педагоги, філологи тощо [9]; [14]; [37]; [24].

Навіть той факт, що до вивчення цінностей залучаються дослідники з різних галузей науки, засвідчує роль та місце аксіології у формуванні людини,

відчуття власної ідентичності, створення моральних засад соціального життя [43].

У розвідці аксіосистему пропонується розглядати як сукупність цінностей та преференцій певної спільноти або й особи. В межах поставленої у роботі мети — це та система цінностей, відтворена в українських та польських пареміях, що стосується родинного життя, стосунків між близькими людьми «**всередині родини**» та «**родини й соціуму**».

1.3 Особливості трансляції колективного світогляду у малих фольклорних жанрах

Фольклорні паремії — сформований віками спосіб відтворення, акумуляції та трансляції народного досвіду та мудрості, водночас надійний засіб формування у наступних поколінь системи цінностей, притаманних певному суспільству. Багатогранний народний В життєвому досвіді накопичував та збирав поради, судження у вигляді різноманітних паремійних форм, що значною мірою знайшло відтворення у прислів'ях, основний корпус яких був зафіксований у другій половині 19 ст. – початку 20-го століть, тому у сукупності зафіксував народну аксіосистему того часу.

В українській фольклористиці обсяг паремійного фонду визначають по-різному, то розширяючи його та включаючи всі малі фольклорні жанри (повір'я, прокляття, закляття, скоромовки, загадки тощо), то зводячи до "прислів'я та приказки". При цьому не завжди проводять межу між цими фольклорними явищами, оскільки у навчальній літературі їх об'єднують в один жанр, у науковій все ж таки розглядають як два самостійні паремійні жанри. Звідси – неусталеність дефініцій та визначення жанротвірних рис. Дійсно, прислів'я та приказки мають багато спільного: це стійкі афористичні вислови, що побутують у живому мовленні, висловлення яких не потребує

створення особливої комунікативної ситуації, вони не виділяються з мовленнєвого потоку і сприймаються як усталена метафора.

Водночас вони різняться між собою за змістом, оскільки прислів'я – це висновок з досвіду, завершене судження, що побутує у формі завершеного речення та не потребує контексту. Приказка – художня стисла характеристика людини, події, явища, сенс якої реалізується виключно у контексті.

Прислів'я та приказка мають різне синтаксичне втілення, оскільки прислів'я завжди завершене речення (може бути простим та складним), приказка – усталене словосполучення, яке у реченні виконує роль одного з його членів.

У межах запропонованої розвідки пропонується керуватись ставленням до прислів'я та приказки як до різних жанрів та спиратись на такі їх визначення:

Прислів'я — афористичний, стислий, образний, граматично та логічно завершений вираз, що містить в собі висновок з досвіду, умовивід, судження.

Прислів'я можуть висловлювати своє ставлення до світу у формі констатації:

«*Скрізь добре, а дома краще*»;

«*Береженого Бог береже*»;

«*Прийде лютий, запитає, чи та взутий*».

Інший тип прислів'їв – накази та рекомендації, що пробуджують до дії та інших форм реакцій:

«*Не кажи «гоп!» доки не перескочиш*»;

«*Сій не пусто, то збереш густо*».

Приказка — місткий афористичний вираз, що метафорично характеризує явище, предмет, дію, обставини:

«*Після дощику в четвер*» (тобто, «*ніколи*»);

«*Комар носа не підточить*» (тобто, «*точно, досконало*»).

Приказка функціонально подібна до слова, є одним членом речення і може замінятися синонімом – словом (наприклад, тим, що продемонстровано у наведених прикладах).

Прислів’я є однією з усталених форм передачі соціально значущої інформації, яка закарбовується у вигляді речення, часто ритмічно організованого, що сприяє кращому запам’ятовуванню. Вони акумулюють знання про світ, необхідне для виживання та адаптації у чинних та вірогідно змінних ситуаціях, саме тому існують як у формі констатації – опису, фіксації окремих явищ та ситуацій, так і у вигляді порад.

Специфіка цього жанру у тому, що будь-який твір може використовуватися за аналогію, у подібних за внутрішніми сенсами ситуаціях. Тому, наприклад, прислів’я-пораду: «*Терпи, козак, отаманом будеш*» не сприймаємо у прямому значенні (вона первинно констатує важкі та часто трагічні сторони козацького життя, важкий шлях до обрання до складу козацької старшини), а як пораду будь-кому за складних обставин, обіцяючи, що за терпіння, можливість пережити будь-які драматичні або трагічні, а іноді просто остогидлі події або ситуації, можна отримати певну нагороду, хоча б моральну. Отже, йдеться про метафоризацію дійсності, а за кожною метафорою може критися новий зміст. Наприклад, наведене прислів’я можна розшифрувати і як те, що після важких часів мають прийти кращі, можливо, щасливі.

Оскільки прислів’я відтворили народні знання про світ та народне ставлення до всього, що відбувається, тематика їх практично безмежна, що дозволяє афористично визначити корпус прислів’їв як енциклопедію народного буття. Багатовимірність самого життя зумовлює тематичну класифікацію творів цього жанру, яка ґрунтується на об’єднанні паремій за зв’язком з певною стороною життя та світогляду спільноти. Саме тому виділяють прислів’я про природу, про родину, про роботу, знання, стосунки між людьми та таке інше.

Обираючи для дослідження аксіосистему саме прислів'їв, даною розвідкою пропонується прийняти до уваги думку молодої запорізької дослідниці Д. Завгородньої про те, що «специфіку дослідження аксіологічних проблем у фольклористиці становить розкриття механізму формування традиційних цінностей та їхньої трансляції» [14, с. 230]. Такий підхід зумовлює врахування контексту (у широкому значенні цього терміну) творення та передачі, динаміки змін паремійного матеріалу, зокрема у ставленні до гендерних питань, ролі чоловіка та жінки у родині, характеру ставлення батьків до дітей та дітей до батьків.

У світлі даного магістерського дослідження пропонується апелювати перш за все до українських та польських паремій (передусім, прислів'їв) про родину з усіма можливими підтемами. Фокус уваги — народна аксіосистема у прислів'ях про родинне життя.

У процесі роботи неодмінно слід зважити на те, що питання відтворення аксіології родинного життя вже неодноразово розглядалося у фольклористиці, передусім у роботах М. Пазяка, в яких звернена увага на специфіку відтворення життя української родини у прислів'ях та приказках [40, с. 32], також, родинні цінності в польських паремійних одиницях досліджувала Т. Мороз [30, с. 228].

Водночас зіставлення аксіологічних домінант українських та польських прислів'їв про родину проводиться вперше.

РОЗДІЛ 2
ЦІННІСНІ ДОМІНАНТИ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ПАРЕМІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИСЛІВ'ЇВ ПРО РОДИНУ)

2.1 Чоловік та жінка в прислів'ях

Цінності народжуються разом з початком життя людини. Так для дитини, яка народжується у родині, родина уособлює цілий світ. У міру дорослішання дитини вплив довкілля стає головним чинником формування світогляду. Ставлення батьків до виховання дітей та приклади поведінки членів родини суттєво сприяють набуттю базових цінностей. Отже, родина являє собою осередок, у якому дитина набуває уявлення про матеріальний та ідеальний світ та переймає від членів родини перші базові цінності, саме тому важливо розуміти значення родини та досліджувати цінності, які вона транслює.

Поняття «родина» визнається поняттям універсальним, хоч особливості бачення родини, родинних зв'язків, гендерних ролей може відрізнятися у представників різних народів. У народів, які проживають на близьких територіях та мають багато спільного в історії та культури бачення родини та її цінностей збігається, що засвідчує корпус паремій, що зафіксували характер ставлення цих народів до сім'ї, стосунків родичів, перш за все чоловіка та дружини, батьків та дітей. Для обох культур «…основу сім'ї становить шлюбний союз між чоловіком і жінкою, у тих чи інших формах санкційований суспільством. Ця основа не зводиться, однак, лише до стосунків між ними, навіть юридично оформлених, а являє собою відносини між чоловіком і жінкою, батьками й дітьми. Власне, діти і є тим основним елементом, котрий, замикаючи у трикутник (чоловік — жінка — дитина) родинну систему, надає їй глибинного сенсу й природного призначення. Саме це і робить сім'ю найважливішим соціальним інститутом» [45, с. 241]. Підсумовуючи, автор

«Української етнографії» А. Пономарьов наводить наступне визначення: «Отже, сім'я — це об'єднання, що ґрунтується на шлюбі орієнтири становлять частина народної аксіології. або кревній спорідненості людей, зв'язаних духовно, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю» [45, с. 241]. Звичайно, це визначення значною мірою відповідає сучасним уявленням про родину, але й наші предки вважали, що шлюб має бути санкціонованим колективом та церквою й укладатися заради народження дітей.

Родина – це загальнолюдська цінність, тому підтвердження незамінної ролі родини у формуванні людських цінностей знаходиться майже в кожній культурі народів всього світу. Якщо звернутись до фольклорної спадщини будь-якого народу, в якій міститься життєвий досвід багатьох поколінь, досить нескладно простежити ствердження важливості традиційних родинних цінностей. Найбільш поширеними та універсальними одиницями народних паремій є прислів'я та приказки, трансльовані ними ціннісні орієнтири передаються з покоління до покоління завдяки короткій афористичній, часто ритмічно організованій формі та легкості запам'ятовування.

В паремійних корпусах як українського, так і польського фольклору значне місце приділяється долі чоловіків та жінок. Прислів'я відтворили різні періоди життя людини, від дорослішання у батьківській родині, соціалізації у суспільстві й вибору свого місця у житті до укладання шлюбу та створення своєї власної родини, виховання дітей та догляду за старими батьками.

Як в український, так і в польській культурі у 19 столітті, в період запису збірників народних паремій, які досліджуються у цій роботі, через прислів'я висловлювалася народна думка щодо життєвих ситуацій – відображалось ставлення, виносилось судження, надавались поради чи висловлювалось співчуття [44]. І оскільки значна частина життя будь-якої людини проходила переважно в колі родини, то й багато положень неписаної системи цінностей була пов'язана саме з нею.

Характерною й традиційною рисою у культурі обох народів позаминулого та початку минулого століття було превалювання батьківської

волі у виборі життєвого шляху людини. Прояви такого авторитарної волі батьків простежуються при визначенні діяльності, вибору професії, а також, стосується вибору шлюбного партнера.

Ставлення до одруження в українській та польській культурах було подібним. Чоловік з жінкою при одруженні утворюють спільність, духовно об'єднуються й сприймаються спільнотою як єдине ціле:

«*Куди голка, туди й нитка.*

— … куди чоловік, туди й жінка» [34, с. 400];

також, у польській мові:

«***Mąż i żona, to dwa ciała, a jedna dusza***»

Odm. ***Pismo święte powiedziało: mąż i żona—jedno ciało***» [1, s. 296].

Народ звертався до шлюбу і як до прояву долі, фатуму:

«*А що зробиш, як судьба Божа*» [34, с. 396];

«*Суженого и конем не объідеш*» [34, с. 396];

«*Що написано на роду, того не объідеш и на леду*» [34, с. 397];

«*Смерть а жена від Бога призначена*» [34, с. 400];

то як до вільного вибору, а іноді й як до вибору рідні. Тому, звичайно, і оцінка самого одруження може бути різна.

Як дарунок долі розглядався бажаний шлюб за вибором двох молодих людей:

«*Хоч долі, аби у своій волі*» [34, с. 395];

зумовлений взаємним коханням, яке може бути несподіваним і, на перший погляд, невчасним:

«*Нужда в вікно, а любов у двері*» [34, с. 395];

«*Хоч у одній лёлі, аби до любові*» [34, с. 394].

Паремії застерігають від нерівного за статками шлюбу, висміюють шлюб за розрахунком:

«*Тогді любва бере, як достаток є (або: гроши єсть)*» [34, с. 395].

До союзу чоловіка з жінкою підтримувалось позитивне ставлення, спільне життя подружжя підкріплювалось важливим економічним чинником – спільним веденням господарства:

«*ЧОЛОВІК И ЖІНКА то єдина спілка*» [34, с. 399],

де спілка - *поєднання, об'єднання*; також, в польській мові:

«***Dobra współka (najlepsza współka): mąż i żonka***» [1, s. 296];

«***Mąż i żonka, to jedna kieszonka***» [1, s. 296].

Подібне значення має й широко відоме в різних культурах, українській зокрема:

«Муж та жона - одна сатана»

– навіть порівняння з інфернальною силою не заперечує важливість родинної єдності.

Гарна дружина принесе в дім щастя й добробут:

«***Dobra żona jest dar boży, ona szczęście domu mnoży***» [1.s. 652].

Пропагування укладання шлюбу, створення родини в деяких випадках обумовлювалася також відповідними соціально–побутовими умовами:

«*Нема кому ні обіпрать, ні облатать: треба ЖЕНИТИСЯ*» [34, с. 392],

В польським – більше того:

«***Dobra żona — sługa doma***» [1.s. 652].

Поряд з тим, ставлення до одруження не було однорідним, могло набувати негативного забарвлення:

«*Хто рано одружицця, той вік не натужицця*» [34, с. 392] - підкреслюється що на все свій час, й не потрібно поспішати з одруженням у раннім віці:

«*Оженицьця — не напасть, та щоб, женившись, не пропасть*» [34, с. 392]

містить попередження щодо невдалого вибору шлюбного партнера:

«*Добра жінка мужові свому вінець, а зла кінець*» [34, с. 400].

Присутня думка про важливість обдуманого та правильного вибору:

«*Оженися, не журися — піде тобі рукою: жінка піде за борщем, а ти за мукою». — «Не давно ся оженили, не пішло рукою: пішла жінка за пшоном, а я за мукою*» [34, с. 392] додаткове попередження про те, що у подружньому житті все може статись не так, як планувалось:

«*Не мав лиха, так оженився*» [34, с. 399],

підтверджує хибність рішення оженитись та непередбачувані наслідки такого рішення.

Народне ставлення до шлюбу могло бути різним залежно від ситуацій, які потребували рефлексії:

«*Яку ему кару дати? Оженити его, то він буде знати!*» [34, с. 393]

в цьому випадку взяття шлюбу оцінюється у формі покарання.

Водночас постійно йдеться про те, що одруження - справа відповідальна, а чоловік та дружина поєднані до смерті, тому:

«*Жінка не черевик: из ноги не скинеш*» [34, с. 392];

«***Żona nie zając, nie ucieczze***» [1, s. 654].

В українських та польських традиційних пареміях присутні чітко визначені гендерні ролі [29]. Лексичне значення слів у прислів'ях демонструє належність «*чоловічого*» чи «*жіночого*» до суб'єкта дії. Так, автори статті про «дослідження пареміологічного фонду української мови на предмет вербального відображення в ньому ґендерних стереотипних уявлень про чоловічу й жіночу поведінку та образ життя» [35, с. 21] І.М. Гапєєва і О.В. Коваль відзначають, що «Мовне конструювання ґендеру має різні рівні експлікації. Найбільш очевидним (семантично прозорим) є номінативний спосіб – використання ґендерно маркованих лексичних одиниць, що містять в тій чи тій формі вказівку на стать референта. Такий спосіб супроводжується виробництвом ґендерних смислів у вигляді дискурсивних значень, створюваних у процесі комунікації з опорою на ґендерні стереотипи, асоціації, уявлення» [35, с. 24].

На часи збирання паремійних одиниць, їх упорядкування та видання у вигляді збірників, починаючи з 19-го століття до середини 20-го століття

продовжувало зберігатися патріархальне ставлення до жінки. Наочно відношення до стану жінки можна простежити, дослідивши наступні українські та польські паремійні одиниці:

Гендерні ролі «чоловічого» чи «жіночого» у пареміях розподіляються непропорційно. «У прислів'ях і приказках відображено переважно чоловічу картину світу та чоловічу владу в ньому, де чоловіки як адресанти або адресати домінують кількісно» [35, с. 22]. Перевага «чоловічої» ролі над «жіночою» зумовлена багатьма причинами, головною визначальною із яких залишається вплив патріархального укладу життя, в якому головна керівна роль у родині належала чоловікові. Цей життєвий уклад домінував століттями, не допускаючи права вибору жінці на самостійне самовизначення. В пареміях, в яких відтворюються родинні цінності, було зафіксовано ставлення чоловіка до жінки відносно тих часів певних культурних та соціальних умов, коли такі паремії створювались:

«*Чому Бог не сотворив Єви з ноги Адама?*

Щоб жінка по корчмах не бігала;

чому не з руки? щоб мужа за лоб не дерла;

чому не з голови? Щоб не була розумніша от мужа,

— але з ребра, щоб его пильновала и ему вірно служила» [34, с. 401].

Прислів'я акцентують традиційні жіночі та чоловічі справи, навіть фіксують сфери їх постійної діяльності. Сфера **жінки** - дім, хата; основна турбота - нагодувати родину. Звідки й постійне:

«*Жіноча річ коло припечка*» [34, с. 400];

«*Жінка своєї роботи не переробит*» [8, с. 799].

Її цінують за гарно виконану хатню роботу:

«*Як сорочка біла, то й жінка мила*» [34, с. 400];

і засуджують за невідповідність очікуванням:

«*Жінка княгинька, а хата не метена*» [34, с. 404].

Щоб гарно працювати та народжувати здорових дітей, жінка мала бути здоровою:

«*Біда, у кого жінка бліда, а в кого румяна, то кажуть, що п'яна*» [8, с. 797]; «*Ой біда, біда, в кого жінка бліда; в кого румяна, в того кохана*» [8, с. 802].

Від жіночого характеру та поведінки дружини залежить спільне життя:

«*Добра жінка і лихого чоловіка направит*» [8, с. 798];

«*Жінка держит дім за три угли, а муж за четвертий*» [8, с. 799].

Саме тому як біда розцінюється дружина з лихим характером:

«*Де лиха жінка, там хата пеклом пахне*» [8, с. 802],

Спостерігається й в польському прислів'ї:

«***Gdzie zła żona, tam piekło w domu***» [1.s. 652].

Відповідно говорять паремії й про зобов'язання **чоловіка**:

«*Сякий-такий, аби був — аби хліба роздобув*» [34, с. 405].

Він має дбати про жінку та дітей, бути добрим і лагідним, щоб не занапастити життя дружини:

«*За доброго мужа голова як ружа, за лихого раба то як стара баба*» [8, с. 1142].

Водночас чоловік має над дружиною повну владу:

«*Муж жоні закон*» [8, с. 1142].

Порушення традиційної гендерної ролі прислів'ями засуджується:

«*Горе дворові, де корова росказ волові*» [34, с. 405].

«*Як би жінки городили плітки, то би не потребували чоловіки*» [8, с. 802];

«*Ой то чоловік, шо ся жінки боїт*» [8, с. 1700].

Звертаючись до бачення шлюбу та гендерних ролей в ньому у паремія, необхідно зважити на те, що, за справедливими твердженнями знаної дослідниці народної традиції Оксани Кісь, «у попередні віки з фольклористами спілкувалися переважно чоловіки, отже паремії відбивають чоловічий погляд на світ, а відтак і на родину й родинні стосунки, на жінку, весіллі, домашній побут тощо» [17, с. 67]. Жіночий голос ми майже не чуємо, тому і про аксіологічні домінанти родинних стосунків можемо говорити «з голосу»

чоловіків. Саме тому і вимог до жінки у пареміях більше, і іронічне ставлення виявляється частіше.

Дослідження наведених прикладів прислів'їв тематичної групи «**чоловік**» та «**жінка**», торкаючись теми шлюбу та наслідків шлюбних відносин, приводить до висновку, що народні паремії описують життєві ситуації в цілому та відтворюють увесь можливий спектр стосунків у родині та ставлення до різних почуттів, дій та поведінки. У пареміях часто згадується про те, що чоловік може бити дружину, і це звучить як щось звичайне, буденне, але фіксація фактів не означає їх підтримку. Таке ставлення засуджується, оскільки цінною є спілка та взаєморозуміння між чоловіком та дружиною.

2.2 Батьки та діти в аксіологічних проєкціях

Згідно з метою цієї роботи звернемо увагу на приклади українських та польських прислів'їв, в яких аксіологічною домінантою виступає «родина», «рід».

Так, у збірнику М. Номиса традиційні цінності родини відтворені у прислів'ях:

«*До свого РОДУ хоч через воду*» [34, с. 414]

– призначається вищий пріоритет для цінності роду/родини, заради якого долаються будь-які перешкоди.

«*Принеси, Боже, здалека родину,*

то ми и в буддень зробимо неділю» [34, с. 517]

час в родиннім колі вважається ціннішим за час праці в робочий день.

Подібне ставлення до родинних цінностей зустрічається і в «Галицько-руських народних приповідках» І. Франка:

«*Свій дім не ворог*

(У ньому живуть наші найблизші, наша рідня)» [8, т. 1, с. 793].

У збірниках польських прислів'їв описуються стосунки в родині:

«***Gdy rodzina żyje w zgodzie, to jej bieda nie dobodzie***» [3, с. 63];

«***Gdzie rodzina zgodno, tam dusza pogodno***» [3, с. 63]

– добробут надійно захищений саме злагодою у родині.

Наведені приклади українських та польських прислів'їв втілюють родинні цінності – рідний дім, де панують родинне тепло та затишок, які можливі завдяки родинним стосункам між батьками та дітьми, які бажано зберегти та підтримувати [12].

Підтвердження знаходимо у збірнику М. Номиса:

«*Так за батьків було*

*(*або*: Так батьки жили), так и нам треба*» [34, с. 70];

«*Як діди и батьки наші робили, так и ми будемо*» [34, с. 70]

про збереження традицій та досвіду, що передані від батьків до дітей.

Подібне ставлення простежується у польських прислів'ях:

«***Słuchaj ojca, matki; da Bóg i dostatki***»

Про повагу до діяльності та батьківської праці говорять наступні прислів'я:

«*Діяти, діяти, иде батько сіяти:*

бере матерь волочить, та нам его не учить» [34, с. 202];

«*Діти батька не учать*» [34, с. 415].

Про пошану до батька, яка порівнюється з пошаною до Бога::

«*Шануй БАТЬКА та Бога — буде тобі всюди дорога*» [34, с. 415];

«*Отець — як Бог*» [34, с. 415],

у польському випадку:

«***Słowo ojcowskie – słowo boże***» [3, с. 704]

«***Kto ojca i matkę czci, temu Bóg błogosławi***» [3, с. 704].

«*Отець по батьківськи побьє, побатьківски й помилує*» [34, с. 415],

у польській родині також особливим ставленням й пошаною завжди користувались батьки:

«***Błogosławieństwo rodziców buduje dzieciom domy***» (1930, S.Jarzyna) [4, s. 290];

«Błogosławieństwo rodziców wiele może» (1545, M.Rej) [4, s. 290];

«Gdzie rodzice na łasce, tam diabeł w ręce klaszcze» (1901, Wisła) [4, s. 290];

Батьки завжди мали обов'язки щодо виховання дітей, тому:

«*Дитину серцем люби, а руками гнети»* [34, с. 406];

«Ледача та дитина, котороі батько не вчив» [34, с. 406],

Попередження присутнє у польському випадку:

«***Kto nie słucha ojca, matki, będą bić go własne dziatki***» [3, с. 701]

«***Kto rodziców nie słucha, kata słuchać musi***» (1702, Gamius)» [4, s. 290].

Опікуючи дитину потрібно самому бути взірцевим, оскільки поширеним було прислів'я:

«*Який тато, такі діти*» [8, с. 1571],

У польському випадку:

«***Jaki ociec, taki syn***» [3, с. 700];

«***Takiego ojca tacy synowie***» [3, с. 700];

«***Jaki sam będzie, takie będzie miał i syny doma***» [3, с. 700].

«*Яка хата, такий тин, який батько, такий син*» [8, с. 1571],

У польському випадку:

«***Tacy ojcowie takie syny zrodzili***» [3, с. 700];

«***Jaki stawek, taki młynek; jaki ojciec, taki synek***» [3, с. 700];

«***Jaki młynarz, taki młyn; jaki ojciec, taki syn***» [3, с. 700].

Коли у родині росли діти, то потрібно самому поводитися гідно, бо діти наслідують поведінку батьків, а люди оцінюють дітей за поведінкою батьків та інших представників роду.

В польських прислів'ях також стверджується подібність дітей до батьків:

«Niedaleko pada jabłko od jabłoni» [2, s. 135];

«Jakie matki, takie dziatki» [2, s. 135];

«Jaka mać, taka nać» [2, s. 135];

«Jakie drzewo – taki klin, jaki ojciec, taki syn» [2, s. 135].

Хоч іноді паремії підкреслюють і відмінності, пов'язані з тим, що діти не завжди переймають знання та досвід батьків, тому:

«*Дурному синові и батьківське багацтво не в поміч»* [34, с. 477];

«Дурному синові не поможе богацтво» [8, с. 1460],

у польському прислів'ї:

«***Kto ojca, matki nie słucha, słucha złego ducha***» [3, с. 702]

Водночас у таких прислів'ях стверджується цінність розуму та вміння переймати досвід старшого покоління.

У польському випадку:

«***Ojciec dobry złego syna nie urodzi***» [3, с. 703].

Народна мораль стверджує, що заслуговує на повагу і той, хто народив, і той, хто про тебе турбувався, навчав та виховував:

«Не той батько, що сплодит, а той, що до розуму доводить» [8, с. 81].

Також, подібне спостерігаємо у польській мові:

«***Nie to ociec, co spłodził, lecz ten, co wychowa***» [1 , s. 355].

Щоб дітей прогодувати, потрібно було багато й важко працювати, потерпати від бідності та постійної втоми, а потім переживати, коли вони йдуть з дому на заробітки чи в найми, а дівчата заміж у чужу родину, тому народ стверджує:

«Діти годувати – не меду лизати» [8, с. 669];

«Малі діти – малий клопіт, великі діти – великий клопіт» [8, с. 670].

«Малі діти не дают спати, а великі діти не дают жити» [8, с. 670].

Хоч попри все:

«*Свої діти наймиліші*» [8, с. 671].

Любов до дітей, постійна турбота про них лежить в основі нашої культури.

Повага до батьків вважалася однією з необхідних чеснот, тому засуджувалося зневажливе ставлення до них чи невиконання обов'язків перед

старими батьками, що, мабуть, було нерідкісним явищем, звідки й багатоваріантне зіставлення:

«*Добрі діти на ноги поставлять, а лихі и з ніг звалять*» [34, с. 406],

«*Добрі діти батькам вінець, а злі — кінець*» [34, с. 406],

У польському варіанті:

«***Życie ojca, matki stanie dziatkom za przepis skuteczny i rzadki***» [3, с. 703];

«***Nie masz sprawiedliwszej i uczciwszej spuścizny jak ojcowizna***» [3, с. 703].

Поширене прислів'я:

«*Пішов я до сина, тай там міні була лиха година*» [8, с. 1460].

з варіантом:

«*І в доньки дізнаю бідоньки*» [8, с. 702],

спостерігаємо також у польському прислів'ї:

«***Ojciec, matka karmią dziatki i dziatki skaczą,***

a jak dziatki karmią, ojciec, matka płaczą» [3, с. 703];

«***Jeden ojciec dziesięciu synów wychowa,***

a dziesięciu synów jednego ojca nie mogą» [3, с. 703].

І це про долю батька, який присвятив життя дітям, а вони не можуть (або не хочуть) утримувати його, коли він не може зробити це сам. Правда, навіть Франко поряд з паремією надає коментар, згідно з яким донька живе на чужому хазяйстві й нічого від неї не залежить.

Паремії зафіксували й різне ставлення у родині до синів та дочок, оскільки працівниками, отже й потенційними годувальниками, вважалися хлопці, а дівчата йшли заміж в інші родини й ставали працівницями вже у родині чоловіків. Тому:

«*Дівка – чужа поміч*» [8, с. 642].

«*Донька – чужа потіха*» [8, с. 702].

«*Годуй сина для себе, а доньку для людей*» [8, с. 1460].

Звичайно, що в родині більше раділи, коли народжувалися сини, оскільки вони працювали на родину та забезпечували її. Крім того,

одружувалися й приводили до батьків дружин, які також працювали для родини. Саме тому:

«*Аби хлопці, а дівчата будуть*» [34, с. 393].

Різним було й ставлення до майбутнього дітей, перш за все до їх шлюбу, оскільки хлопець міг обирати, а дівчину обирали, тому батьки намагалися раніше видати доньку, поки не підросли молодші, бо після шлюбу молодшої сестри старшу, як правило, вже не сватали. Звідси й прислів'я:

«*Жени сина, коли хоч; коли берут, давай доч*» [8, с. 1460], у польському:

«***Ozen syna, kiedy zechcesz, a wydaj córkę, kiedy możesz***»[1, s. 533]

І в цьому також відчутна різниця гендерних ролей у патріархальній родині.

Відтворенні в наведених пареміях взаємини батьків і дітей були притаманні як українській, так і польській культурам. На час їх збирання та упорядкування в збірниках, тобто в період, починаючи із середини 19-го століття, коли на родинні цінності мали значний вплив соціально-економічні чинники — в аграрних країнах того часу життя в родині надавало більше можливостей. Але вже на початку 20-го століття під впливом інтенсивної індустріалізації та урбанізації зазнала змін традиційна структура родини.

«В ході цього процесу в рамках малої сім'ї почала утворюватися найпростіша форма — мала сім'я в її чистому вигляді, тобто нуклеарна (від слова «ядро»); нині вона є найпоширенішою. До її складу входять дві послідовні, кревно пов'язані генерації; батьки та неодружені діти» [45 , с. 248].

Таким чином, історичний рух спровокував зміни в складі родини.

Трансльована паремійним корпусом аксіологія зазнала відповідних змін.

2.3 Сакралізація жінки-матері

Без матері взагалі неможливе саме життя, оскільки вижити дитині без піклування матері складно. Матір для немовляти уособлює весь всесвіт, тому так важлива її присутність від самого народження. Образ матері у культурі посідає виняткове місце, що добре прослідковується у родинних обрядових комплексах, оскільки значна роль матері у весільному обряді. Звичайно, домінуюче місце належить матері в обрядах народження дитини. До питань материнства в українських (і не тільки) паремій зверталися М. Пазяк, Д. Завгородня, О. Кісь, Т. Мороз [13]; [30].

Сучасні українські дослідники зауважують, що в українській пареміології "... андроцентричність посідає основне місце та відображає чоловічий погляд на світ, однак і образ жінки не подається із негативною та повністю протилежною конотацією. Негативізм стереотипів стосується переважно концептів жінка / баба, але в жодному разі не концепту мати, який скрізь має позитивний, піднесений контекст" [35, с. 24]. Ця ж дослідниця наводить низку загальновживаних українських прислів'їв, що стверджують наділення матері найкращими рисами, вмінням турбуватися про дітей, жаліти їх, перейматися їх проблемами та негараздами, радіти їх успіхам: дитина плаче, а матері боляче; у дитини заболить пальчик, а в мами – серце; матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не вріже, то все болить; матері своїх дітей жаль, хоч найменшого, хоч найбільшого, на сонці тепло, а біля матері добро; доти ягнятка скачуть, доки матір бачать; у кого є ненька, у того й голівонька гладенька" [35, с. 23]. Подібне ставлення матері до дітей також простежується в польських прислів'ях:

«Gdzie u dzieci matka, tam i główka gładka» [1 , s. 292];

«U swej matki każdy gładki» [1 , s. 292].

Непересічна роль та цінність мами засвідчується прислів'ями:

«*Батьків багато, а мати одна*» – *«Батьків, щоб струнчить, доволі, а мати, щоб пожалувать, одна»* [34, с. 409],

порівнюючи з польськими прислів'ями:

«***Jak ojciec umrze, dziecko półsierota, ale jak matka, to cała sierota***» [3, с. 405];

«***Jak z matki duch, to z dzieci puch***» [3, с. 405].

Цінність матері найвища, виняткова:

«Матірь ні купити, ні заслужити (Добросин) Її не заміниш ніким іншим» [8, т.1, с. 1097],

також, у польських прислів'ях:

«Drugiej matki nie znajdziesz» [1, s. 292];

«Droga to chatka, gdzie mieszka matka» [1 , s. 292].

Вона найдорожча, про що йдеться навіть тоді, коли паремія, здається має негативні конотації, але водночас говорить про матір як про найвищу цінність:

«Цабанит, як за рідну маму» [8, с. 1089].

Материнська любов безумовна. Вона любить своїх дітей просто за те, що вони є:

«*Кождої мами дитина краща*. *(Kolberg Pokucie)*

Вона вважає своє найкращим» [8, т.1, с. 1088]

Ставлення мами до дитини подібне й в польській культурі:

«Dla każdej matki miłe jej dziatki» [1, s. 405].

Вона завжди дбає про своїх дітей:

«Як мати рідненька, то й сорочка біленька. (Добросин)» [8, т.1, с. 1098].

Вона віддає дітям сили, любов, своє серце. Постійна тривога за дитину, значно мірою зумовлена високою смертністю дітей, породжує умовивід:

«*Тогди мама біду знає, коли малу дитину має*» [8, с. 1089].

Більш за маму ніхто дитині не може дати, тому:

«*Чого не дала мама, не купиш і в пана*» [8, с. 1089].

Вона допоможе у найскрутніших ситуаціях, тоді, коли крім неї ніхто не зможе допомогти. Паремії фіксують, що:

«*Материнська молитва з дна моря підніме*» [8, с. 1089],

однак іноді й вона безсила:

«*Рідна мати не поможе*» [8, с. 1089].

Цікаво, що як варіант побутує:

«*Святий Боже не поможе*»,

тобто мати набуває деміургічних сил.

Мама завжди є взірцем для дітей, тому їх оцінюють залежно від того, як ставляться до мами, завжди бачать подібність, тому:

«*Яка мама, така ляля*» [8, с. 1089],

«*Яка мати, така дочка, їли кашу з черепочка*. (Жидачів)» [8, т.1, с. 1097]

і чимало польських варіації за темою подібності дітей:

«Pani matka jaka, i córeczka taka» [1, s. 406];

«Za dołami świeci górka, jaka mać, taka i córka» [1, s. 406];

«Jaka jodła, taka skóra, jaka matka taka córa» [1, s. 406];

«Jaka igła, taka dziurka, jaka matka, taka córka» [1, s. 406].

У народі високо цінується гарне ставлення не лише до своїх дітей, любов та увага, намагання прогодувати та гарно виховати дітей іншої жінки:

«*Не та мама, що вродит, а та, що виховає*» [8, с. 1089]

і за польським «відповідником»:

Nie ta matka, co porodziła, ale ta, co wychowała» [1 , s. 292] .

Ідеалізуючи маму, прислів'я все ж констатують:

«Ни кожда мама для своїх дітий однака» [8, с. 1089]

«Nie każda matka dla dzieci jadnaka» [4, s. 293].

І навпаки буває:

«U jednej matki, a nie jedne dziatki» [1, s. 406];

«Jednej matki niejednakie dziatki» [1, s. 406].

Однак це нечасті випадки.

Аналізуючи прислів'я про мати та материнство, доходимо висновку, що у ціннісній системі українців та поляків мама займає найвищий щабель, оскільки любов, піклування, турбота, допомога, захист, як і дітонародження як основа людського буття, є безумовними складниками традиційної та й сучасної аксіосистеми цих народів. Почуття та емоції мами стали основою

притаманного народам, аксіосистему яких досліджуємо, кордоцентризму, адже:

«*До людей по розум, до мами по серце*» [43] —

«Do ludzi po rozum, do matki po serce» [1 , s. 292].

РОЗДІЛ 3
ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ АКСІОСФЕРИ РОДИНИ НА СОЦІУМ ТА САКРУМ

Проведення порівняльного аналізу аксіології українських та польських паремій, які транслюють родинні цінності, відкриває можливості для подальшого дослідження та поглиблення уявлення відносно екстраполяції аксіосфери родини на соціальний та духовний аспекти суспільного життя. Саме до цих аспектів суспільного життя останнім часом помітно зростає інтерес не тільки дослідників фахових дисциплін та науковців, а й майже всіх верств суспільства, включаючи пересічних громадян, що обумовлено вимогою сучасних часів щодо конкретизації та визначеності самосвідомості, колективного осмислення історично-культурних подій та національної спадщини [28]; [58].

Як вже зазначалось в теоретичній частині цієї роботи, батьківська родина для дитини є тим осередком, у якому батьки передають свій досвід та свої цінності дитині у міру дорослішання, допомагаючи свідомості дитині у формуванні її власного світогляду, набуванню перших навичок суспільної взаємодії. Під впливом батьківської опіки, виховання та родинних стосунків формуються цінності рідного дому, своєї “малої батьківщини”, які закарбовуються у свідомості людини змалку й перетворюються згодом на усталені цінності дорослої людини.

Родинні цінності при цьому не є суто застиглими зразками патернів поведінки чи сталих моральних норм у межах окремої гіпотетичної родини, в якій коло замикається на батьках та дітях. Скоріше, процес надбання цінностей у родині від початку є динамічним, знаходиться в постійному розвитку й стає своєрідним поштовхом для набуття інших, теж безперечно важливих цінностей, притаманних певному суспільству, нації чи етносу. З «багажем» родинних цінностей, що були набуті у родинному колі, людина вступає до суспільного світу. Таким чином, аксіосфера родини природно

екстраполюються на соціум, в якому людиною набуваються соціальні цінності.

Аксіосфера родини екстраполюється на соціум, сакрум та інші аспекти життя, при цьому зберігає свою домінантне значення. Так, для підтвердження цієї тези даною розвідкою пропонується звернутися до феномену запорозького козацтва. Запорізькій науковець, літературознавець та фольклорист І.Я. Павленко у дослідженні аксіології запорозького козацтва (на матеріалі козацьких пісень) наводить яскравий приклад висвітлення теми важливості аксіосфери родини у період козацької доби [38]. Як зазначає І.Я. Павленко у статті «Аксіологія запорозького козацтва у фольклорі», [37, с. 214]: «Одне з найважливіших питань, що стало провідним у багатьох творах, – чому і як людина йде на Запорожжя. Вибір шляху має знаковий характер. Необхідність пошуку нового героя пісні часто виникає після руйнування родини, власного дому, звичайних та звичних умов життя. Пошуки подальшої долі часто інтерпретуються як пошуки власного колективу, нової родини, ґрунтованої не на кровній, а на духовній спорідненості» [37, с. 215]. У статті аналізуються чинники, які підтверджені у творах українського фольклору, що спонукають людину обирати собі нову долю, шукати нову спільноту, рушати у путь у нову землю. Й насправді такий шукач прямує на “дорогу до вірного роду, який вбачає у запорозькому товаристві” [37, с. 215]:

«*Козацькому роду нема переводу*».

Разом із втратою власного дому, колишніх цінностей людина намагається отримати новий статус, віднайти своє нове місце серед товаришів-запорожців:

«*Великий Луг* - ***батько****, Січ –* ***мати»***.

«У піснях товариші-запорожці часто називаються **братами** та братчиками, а кошовий – **батьком**», тобто відбувається конструювання родини, але це лише чоловіча її частина, а справжня сім’я тримається на матері, що відтворено в українському фольклорі інших жанрів та регіонів» [37, с. 215].

Як бачимо, людині притаманно намагання відновити, реконструювати аксіосистему родини внаслідок руйнування сімейних цінностей. І, якщо

виявляється можливим відновити аксіосистему родини з опорою на соціум, а також поновити родинні цінності принаймні у духовному вимірі, то у випадку з запорозьким козацтвом, питання поновлення цінності власного дому та «*малої батьківщини*» не є актуальним, і не вирішується. «Характерна ознака історичних пісень запорожців – відсутність концепту «дому», постійного в історичних та ліричних піснях інших регіонів, де рух героїв спрямований додому і захищають вони не країну та людей, а власний дім та родину. В аналізованих творах дім як власна замкнена територія, де проживає родина та панує душевний затишок, просто не існує» [37, с. 215]. Тобто, для переважної кількості запорозького козацтва цінності рідного дому у звичному форматі практично вже не існували. Ці цінності були втрачені в традиційному форматі, але набули нового статусу, іншого рівня розуміння. Запорізьке козацтво, перебуваючи постійно в стані воєнних зіткнень з численними ворогами, захищали не свій дім, чи родину (і частіше у козаків не було ніякої своєї родини), а боронили власне свою суспільну землю, територію, якої назва й була «***Батьківщиною»***:

«***Вкраїна – мати, за неї треба головою стояти***».

Тож, мотиви захисту своєї землі у запорозьких козаків, до якої вони відносились практично як до **матері**, набули асоціації з захистом рідного дому, в якому тепер усі були як одна родина з єдиними цінностями та завданнями:

«***Батьківщина — мати, умій за неї постояти***».

Поняття «***боронити вітчизну***» вже не асоціювалось з поняттям боронити *той*, колись втрачений рідний дім «із затишком», це поняття було перенесено на формат всієї **країни** [51].

Така трансформація виглядає наочно у розвитку метафори:

«СВІЙ КРАЙ – СВІЙ ДІМ, а відтак, І СВОЯ КРАЇНА – ВСЯ РОДИНА».

Отже, при розгортанні цієї метафори, становиться вочевидь зрозумілим, чому для запорозьких козаків рідна ***земля*** набуває смислу «***Матір***» – відбулося фактичне перенесення цінностей родинних зв'язків на осмислення питань «***ЛЮДИНА І КРАЇНА***», «***ЛЮДИНА Й СВОЯ ЗЕМЛЯ***».

Відповідно відбувається розвиток системи цінностей, який охоплює тріаду: «***дім*** **–** ***країна*** ***(рідний край, мала батьківщина)*** **–** ***вітчизна***», у якій вже ***країна***, своєю чергою, уподібнюється «***Матері»***, а отже входить в вищий регістр ціннісної системи.

Сприйняття фемінної сутності країни породжує потребу її захисту в скрутну годину, і ця потреба також інтимізується, оскільки йдеться практично про землю - матір.

Родиноцентризм виявляється й в тому, що родина, яка не знає, що таке родина, не може знати й того, що таке своя країна:

«***Звідки знати безрідному, що таке любов до Батьківщини?***»

З відчуттям материнської сили країни водночас пов'язаний мотив сирітства за кордоном або просто на іншій землі:

«Дон Доном, а найкраще вдома»;

«За морем тепліше, та вдома миліше»;

«Рідна земля – мати, а чужа – мачуха»;

«Заїдеш в чужину, то хоч і бородатий — а все сиротина».

Загальновідомі, поширені на всій території України паремії, які не увійшли до складу неодноразово цитованих колекцій, але активно функціонують зараз, засвідчують високий асіологічний статус рідного дому, як родинного затишку, взаєморозуміння, тепла, тому метафора рідної країни - рідного дому засвідчує сприйняття її як рідного, обжитого й олюдненого простору, який стає однією з аксіологічних домінант.

Одна з особливостей фольклору полягає в тому, що він «розмиває» межі між земним і небесним, легко зіставляючи чи протиставляючи профанне та сакральне. При цьому знання про буденне легко екстраполюється на сакральне, інтимізуючи його, роблячи близьким і найголовніше, доступнішим. Родина, яка є однією з основ традиційних української та польської аксіосистем, та взаємини в ній легко екстраполюються на небесне, оскільки така можливість запропонована вже Святим Писанням, у якому фактично моделюється ***земна родина***: є **Бог Отець**, **Бог Син** і **Святий Дух** між ними як

батьківська та синовня любов, та є *Богоматір*, яка народила дитину і ставиться до неї, як звичайна мати.

Системна вибірка паремійного матеріалу дозволяє стверджувати, що традиційне бачення родини та доступні народові основи християнського віровчення дозволяють розглядати небесне як відбиток чи зліпок земного. Наприклад, соціальні відношення та сакральне знання дозволяє вибудувати систему «**родина (я, ми) - соціум – сакрум**» у прислів'ї:

«*Бог батько, государь дядько*» [34, с. 41],

де творець/носій фольклорного тексту стає в основі трикутника: «***я - батько – дядька***», який моделюється як «**я - Бог - земний правитель**». Причому Бог прирівнюється до батька, чим стверджується авторитет тата, повага й любов до нього, що підтверджується й іншими прикладами:

«Бог – батько: як буде нас тримати (держати),

то буде й годувати» [34, с. 42];

«Бог батько (Нагуєвичі) *... а ми його діти»*. «Цими словами чоловік додає собі надії в противностях, мовляв: ще не все пропало, Бог дбає за мене» [8, т.1, с. 128].

Паремії сприйняли ставлення до Бога як до батька кожної конкретної людини та людства у цілому:

«Всі ми діти божі» [8, с. 670]*;*

«*То божа дитина*» [8, с. 154].

Звідси й сподівання на допомогу і підтримку Святої Родини:

«*Біг батько і пречиста Мати не дасть загибати*» [8, с. 126].

У прикладі польського прислів'я також знаходимо порівняння постаті батька відносно до вітчизни:

*«**Jaki kto z ojcem, taki i z ojczyzną***» [3, с. 700].

Надані зразки паремій дозволяють припустити, що статус родини у національній аксіосистемі наближався до сакрального, оскільки батько й мати могли бути земними та небесними, із наділенням небесних батьків рисами звичайних людей.

Проведений аналіз паремій засвідчує, що уявлення про родину екстраполюється на характеристику та відтворення вельми значущих у житті народу явищ, чим засвідчується високий статус родини та своєї землі у ціннісній системі українців, сакралізацію родинних цінностей у порівнянні родини земної та небесної.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури дає змогу говорити про це, що запорукою нормального функціонування суспільства є система матеріальних, економічних, політичних та моральних цінностей, які є підґрунтям, що визначає критерії та норми поведінки, формує та розвиває культуру народу. Система цінностей передається з покоління в покоління і водночас є змінною, такою, що реагує на суспільно-історичні зміни та відповідні зміни у панівних формах поведінки представників спільноти.

Цінності є предметом аксіології, підґрунтя якої було закладене ще в античній філософії. Зараз аксіологія є міждисциплінарною сферою досліджень, до яких залучаються філософи, соціологи, психологи, педагоги, фольклористи та інші, що засвідчує актуальність дослідження аксіосфери суспільства, її зв'язку з ментальністю та самоідентифікацією народу.

Традиційні цінності, що транслювалися та транслюються в усній народній творчості, є предметом вивчення фольклористики, оскільки народна аксіосфера відтворена перш за все у сукупності створених цим народом текстів, перш за все паремій.

Паремії також є об'єктом міждисциплінарного дослідження. Лінгвісти вивчають їх як мовні явища, перш за все у розділі "Фразеологія", літературознавці як малі жанри літератури, перш за все давньої, фольклористи звертають увагу перш за все на малі фольклорні жанри, про статус яких досі ведеться полеміка, передусім про жанрову природу прислів'їв та приказок. Аналіз матеріалу дозволяє розглядати їх як різні жанри, що мають різні ознаки та функції. Передача народного знання про світ та цінностей, що корелюють стосунки між людьми, людьми та природою, людьми та Богом, відбувається перш за все у прислів'ях.

Аналіз аксіосистеми українських та польських паремійних корпусів, сформованих у другій половині 19 - початку 20-го століття, засвідчує, що пересічна свідомість сприймає паремії як своєрідне сховище народної моралі,

повчань та рекомендацій, що не відповідає жанровій природі та функціям малих фольклорних жанрів. Прислів'я втілили й у максимально коротких синтаксично оформлених текстах передали судження народу і його цінності. Значний обсяг проаналізованих паремій дає підстави говорити, що хрестоматійні свідчення про них трансформовані й не дають справжнього знання про аксіосферу паремій, оскільки орієнтовані лише на акцентуацію позитивних рис та явищ.

Осмислений у роботі матеріал, зафіксований у збірниках українських та польських паремій, дозволяє стверджувати, що прислів'я дійсно є енциклопедією народної мудрості, оскільки закарбовують все, що є у людському досвіді та має передаватися із покоління в покоління. Тому значна частина паремійного корпусу будь-якого народу – це результат тривалих спостережень та фіксація ситуацій, людських рис, цінностей, які є/були, а не якими вони мають бути. Прислів'я не ідеалізують дійсність, показують життя у всіх його проявах, часто не дуже привабливих. Водночас іронія, гумор, сарказм стають знаками оцінки зафіксованих явищ та творення уявлень про правду, добро, мораль через висміювання протилежних рис. І це притаманне пареміям обох слов'янських народів, українському та польському, аксіологія яких вивчається.

У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що українські та польські прислів'я фіксують високий ціннісний статус родини та родинних відносин. Вони зафіксували різні типи стосунків в родині, які значною мірою залежать від ставлення до шлюбу як до результату вільного вибору, обрання пари самими молодими людьми, висміюючи нерівний за віком та майновим станом шлюб, та стверджуючи необхідність порозуміння та лад у родині.

Для паремій характерне утвердження як цінності традиційних гендерних ролей у родині, засуджується їх ігнорування або порушення.

Особлива увага приділяється характеру стосунків батька та дітей, повазі до батька та обов'язок старших піклуватися про дітей, а дітей про постарілих

батьків. Взаємна турбота та піклування є основою родини та однією з традиційних народних цінностей в українській та польських культурах.

Найвищий статус серед трансльованих прислів'ями про родину має мати, образ якої буквально сакралізується у культурі обох народів, хоч деякі прислів'я фіксують і можливість негідної жіночої поведінки, що розцінюється як відхилення від норми й те, що суперечить народній аксіології.

Отже, через корпус прислів'їв формується уявлення про цінність родини та її основ, стосунків між чоловіком та жінкою, батьками та дітьми, ставлення до матері.

Доказом того, що родина є однією, якщо не головною, із найбільш значущих цінностей є те, що її образ розгортається як метафоричне зображення країни - рідного краю, Батьківщини, які сприймаються як рідний дім та/або мати. Стосунки у родині проєктуються й на характер відношення людини й Бога, який сприймається як батько, отець кожної людини й людства загалом.

Порівняльний аналіз відтвореної у прислів'ях української та польської аксіосистем засвідчив однакове ставлення в цих культурах до родини, засад її створення та існування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Adalberg S. Księga przysłów przypowieści i wyrażeń przysłowiowych, Warszawa 1889–1894, s. 805 URL: http://polona.pl/preview/b882277d-9940-4358-999e-a7b24d447ab (дата звернення 25.11.2024).

2. Kłosińska K. Słownik przysłów, czyli Przysłownik: pochodzenie, znaczenie, zastosowanie. Warszawa: Świat Książki, 2004. 285 s.

3. Krzyżanowski J. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich : w 4 t. Warszawa : PIW. T. I. 1969. 881 s.; T. II. 1970. 1165 s.; T. III. 1972. 996 s.

4. Świerczyńska D. Przysłowia są...na wszystko. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. 547 s.

5. Uniwersalny słownik języka polskiego / pod red. S. Dubisza. Warszawa, 2003. T. 1–4. 1125 s.

6. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: *Довіра*, 2007. 205 с.

7. Борисенко В. Етнокультурні зв'язки українців та поляків Східного Поділля. – Київ : 2014 р. – 205 с.

8. Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / [зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – [2-ге вид.]. – Т. 1. – 818 с.

9. Галян І. Ціннісні уподобання української молоді в ситуації невизначеності. Вісник Національного університету оборони України, 2023, № 74(4), С. 46–54.

10. Голубовська І. О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу. *Studia Linguistica*. 2010. № 4 С. 400-412. 11. Голубовська І.Р. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності. *Мовознавство*. 2004. № 2-3. С. 66-74.

12. Доброльожа Г. Світ української родини у прислів'ях та приказках з порівняльним компонентом. *Волинь - Житомирщина*. 2002. № 9. С. 137-141.

13. Завгородня, Д. О. Концепт “материнство” у східнослов’янських та арабських пареміях. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія Філологія. 2018, № 3. С. 143-148.

14. Завгородня Д. О. Аксіологія фольклору як предмет дослідження. Закарпатські філологічні студії. Ужгород : *Гельветика*. 2020. Вип. 13, т. 3. С. 226-231.

15. Історія європейської ментальності / За ред. П. Дінцельбахера; пер. з нім. В. Кам’янець. Львів, 2004. С. 539-604.

16. Калюжна Т.Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія / за наук. ред. О.В. Уваркіної. – Київ: *Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова,* 2012. – 128 с.

17. Кісь Оксана. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX — початок XX ст. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008. 272 с.

18. Колесса Ф. Українська усна словесність. Вст. ст. М.Мушинки. Едмонт, 1983. 154 с.

19. Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія : навч. посіб. для студ. / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : *ЦЕНТР-ПРИНТ*, 2012. 349 с.

20. Космеда Т., Колонюк С. Багатоликий статус паремій та аспекти дослідження. *Лінгвістичні студії. Випуск 43*. 2022, С. 20-31.

21. Космеда Т. А., Осіпова Т. Ф. Комунікативний кодекс українців у пареміях : Тлумачний словник нового типу. Дрогобич: *Коло,* 2010. – 272 с.

22. Костенко, Д.. Міжкультурна комунікація у сучасному світі. Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка., 2018, № 30.

23. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість: Підручник. 3-тє вид. Київ: *Знання-Прес,* 2005. — 591 с.

24. Максимович О. Ідентичність та ціннісні орієнтації підліткової молоді прикордоння Східної та Центральної Європи (за результатами

міжнародного дослідження). *European political and law discourse*. *Volume 5 Issue 5 2018*. С. 91–100.

25. Манакін В. М. Національний стереотип. *Мова і міжкультурна комунікація* : навч. посіб. Київ, 2012. С. 44–54.

26. Мацюк З. С. Людина і її буття у західнополіській фразеології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2011. 20 с.

27. Мех Н. Соціокультурні сенси та аксіологічні домінанти мовотворчості Григорія Сковороди. *Культура слова*, 2022, 2 (97). С. 16–25.

28. Мороз Т. О. Протиставлення компонентів бог / людина, бог / дивол у складі польських паремійних одиниць. Częstochowa: *Baltija Publishing*, 2021. С. 33−36.

29. Мороз Т. О. Польські паремійні одиниці з антонімічними компонентами, що описують людину. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика: збірник наукових праць*. Хмельницький: *ФОП Бідюк Є. І.*, 2019. Вип. 6. С. 73−77.

30. Мороз Т. Репрезентація родинних цінностей у польських паремійних одиницях із семантично протилежними компонентами. *Poznańskie Studia Slawistyczne*. № 21, 2021. С. 227–246.

31. Мудре слово: прислів'я та приказки в говірках Нижньої Наддніпрянщини. Зібрав Чабаненко В. – Запоріжжя: ЗГУ, 1992. – 162 с.

32. Мушкетик Л.Г. Фольклор українсько-угорського порубіжжя. Київ: *Український письменник*, 2013. – 496 с.

33. Мушкетик Л. Г. Моральний канон української традиційної культури: за фольклорними джерелами: монографія. Камянець-Подільський: *Рута*. 2022г. 751 с.

34. Номис М. Українські приказки, прислів’я і таке інше. Київ: Либідь, 1993. 768 с.

35. Гапєєва І., Коваль О. Вербальне відображення ґендерних стереотипів (на матеріалі українських паремій). URL : https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46 (дата звернення: 10.11.2024).

36. Остапчук О. Мовна картина світу в польських та українських пареміях про силу слова. *Київські полоністичні студії*. 2024. Т.40. С. 460-476.

37. Павленко І. Аксіологія запорізького козацтва у фольклорі. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Філологічні науки* : 2022, Вип . С. 214-218.

38. Павленко І. Я.: Історичні пісні Запорожжя: регіональні особливості та шляхи розвитку. – Запоріжжя: *Тандем –У*, 2003. – 204 с.

39. Пазенок В.С. Цінності і смисли людського буття (сучасні інтерпретації). *Мультиверсум : філософський альманах*. Київ, 2016. Вип. 9–10. С. 3–22.

40. Пазяк М.М. Українські прислів'я та приказки: проблеми пареміографії. АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М.Т.Рильського. Київ : *Наукова думка*, 1984. 203 с.

41. Петасюк О. Загальнолюдські цінності та національний бекграунд: історично-культорологічний аспект. *Вісник Львівського університету.* 2019. Вип. 22. С. 183–188.

42. Пилипчук С. І. Франко про співвідношення національного й інтернаціонального у пареміях. *Міфологія і фольклор*. 2008. № 1. С.79-85.

43. Підлісний М.М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення : монографія Дніпро : Видавець Біла К.О., 2020. 164 с.

44. Польські прислів’я. URL.: http://vsetutpl.com/polski-pryslivya (дата звернення 05.09.2024).

45. Пономарьов А. Українська етнографія: Курс лекцій. Київ : *Либідь*, 1994. 317 с.

46. Прасол О. Словник С. Адальберга як підґрунтя виокремлення галицьких фразеологічних полонізмів (на матеріалі «Галицько-руських народних приповідок», укладених І. Франком*). Studia ukrainica posnaniensia. Zesyt III*. Poznan, 2015. С. 233–238.

47. Прислів’я та приказки: Взаємини між людьми / Упоряд. М. М. Пазяк. – Київ: *Наукова думка*, 1991.- 440 с.

48. Прислів’я та приказки : Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упорядник: М. М. Пазяк. – Київ : *Наукова думка*, 1990. – 528 с.

49. Северинюк В.М. Тематичний словник популярних українських прислів’їв та приказок з коментарями. Тернопіль : Навчальна книга, 2014. 176 с.

50. Селіванова О. О. Пареміологічні парадокси в східнослов’янських мовах. *Мовознавство*. 2003. № 1. С. 60–65.

51. Селіванова О.О. Опозиція свій - чужий в етносвідомості. *Мовознавство*. 2005, № 1, С. 26-34.

52. Сумцов, Н. Ф. Діячі українського фольклору. – Харків: *Печатне діло*, 1910. – 37 с.

53. Колоїз Ж. В. Національний колорит мовних зворотів. Український смисл. 2008. № 1/2. С. 16–20.

54. Українські прислів’я та приказки / Упорядн. С. Мишанич, М. Пазяк ; передм. М. Пазяка. – Київ, 1983. – 390 с.

55. Колесса Ф. Іван Франко : [творчість] // *Дзвін*. — 2006. — № 8. — С. 84-102.

56. Фольклорні пограниччя європейських країн у контексті сучасних трансформацій та глобалізаційних викликів : колективна монографія. До XIII міжнародного з'їзду славістів (Париж 2023) / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2021. 384 с.

57. Фурман Фурман А.А. Морально-етичні цінності в суспільному вимірі / А.А. Фурман // Психологія і суспільство. – 2010. – № 1. – С. 94-99.

58. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.

59. Халюк Л. М. Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості. – Київ, 2013. -208 с.

60. Штирова І.О. Образи-символи в українських та польських компаративних пареміях : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 035 "Філологія" / наук. керівник І. Л. Мацегора. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 67 с.

ДОДАТКИ

Приклади прислів'їв українських та польських, наведених за темами для порівняння

ПРИСЛІВ'Я УКРАЇНСЬКІ Посилання на джерела [8, 34]	PRZYSŁOWIA POLSKIE Посилання на джерела [1, 2, 3, 4]
Тематична група «Чоловік та жінка»	
«Куди голка, туди й нитка. — … куди чоловік, туди й жінка»	«Mąż i żona, to dwa ciała, a jedna dusza» Odm. Pismo święte powiedziało: mąż i żona—jedno ciało»
«А що зробиш, як судьба Божа»; «Суженого и конем не объідеш»; «Що написано на роду, того не объідеш и на леду»; «Смерть а жена від Бога призначена»	
«Хоч долі, аби у своій волі»; «Нужда в вікно, а любов у двері»; «Хоч у одній лёлі, аби до любові»	
«Тогді любва бере, як достаток є (або: гроши єсть)»	
«ЧОЛОВІК И ЖІНКА то єдина спілка»; «Муж та жона - одна сатана»	«Dobra współka (najlepsza współka): mąż i żonka»; «Mąż i żonka, to jedna kieszonka»
«Нема кому ні обіпрать, ні облатать: треба ЖЕНИТИСЯ»	«Dobra żona — sługa doma»
«Хто рано одружицця, той вік не натужицця»; «Оженицьця — не напасть, та щоб, женившись, не пропасть» «Добра жінка мужові свому вінець, а зла кінець»	
«Оженися, не журися — піде тобі рукою: жінка піде за борщем, а ти за мукою». — «Не давно ся оженили, не пішло рукою: пішла жінка за пшоном, а я за мукою»; «Не мав лиха, так оженився»; «Яку ему кару дати? Оженити его, то	

він буде знати!»	
«Жінка не черевик: из ноги не скинеш»	«Żona nie zając, nie uciecze»
«Жіноча річ коло припечка»; «Жінка своєї роботи не переробит»	
«Як сорочка біла, то й жінка мила»; «Жінка княгинька, а хата не метена»	
«Біда, у кого жінка бліда, а в кого румяна, то кажуть, що п'яна»; «Ой біда, біда, в кого жінка бліда; в кого румяна, в того кохана»	
«Добра жінка і лихого чоловіка направит»; «Жінка держит дім за три угли, а муж за четвертий»	«Dobra żona jest dar boży, ona szczęście domu mnoży»
«Де лиха жінка, там хата пеклом пахне»	«Gdzie zła żona, tam piekło w domu»
«Сякий-такий, аби був — аби хліба роздобув»	
«За доброго мужа голова як ружа, за лихого раба то як стара баба»	
«Муж жоні закон»	
«Горе дворові, де корова росказ волові»; «Ой то чоловік, шо ся жінки боїт»	
Тематична група «Батьки та діти»	
«До свого РОДУ хоч через воду»	
«Принеси, Боже, здалека родину, то ми и в буддень зробимо неділю»	«Gdy rodzina żyje w zgodzie, to jej bieda nie dobodzie»
«Свій дім не ворог (У ньому живуть наші найблизші, наша рідня)»	«Gdzie rodzina zgodno, tam dusza pogodno»
«Так за батьків було (або: Так батьки жили), так и нам треба»; «Як діди и батьки наші робили, так и ми будемо»	«Słuchaj ojca, matki; da Bóg i dostatki»
«Діяти, діяти, иде батько сіяти: бере матерь волочить, та нам его не учить»; «Діти батька не учать»	
«Шануй БАТЬКА та Бога — буде	«Słowo ojcowskie – słowo boże»;

тобі всюди дорога»; «Отець — як Бог»	«Kto ojca i matkę czci, temu Bóg błogosławi»
Отець по батьківськи побьє, побатьківски й помилує»	«Błogosławieństwo rodziców buduje dzieciom domy»; «Błogosławieństwo rodziców wiele może»; «Gdzie rodzice na łasce, tam diabeł w ręce klaszcze»
«Дитину серцем люби, а руками гнети»; «Ледача та дитина, котороі батько не вчив»	«Kto nie słucha ojca, matki, będą bić go własne dziatki»; «Kto rodziców nie słucha, kata słuchać musi»
«Який тато, такі діти»; «Яка хата, такий тин, який батько, такий син»	«Jaki ociec, taki syn»; «Takiego ojca tacy synowie»; «Jaki sam będzie, takie będzie miał i syny doma»; «Tacy ojcowie takie syny zrodzili»; «Jaki stawek, taki młynek; jaki ojciec, taki synek»; «Jaki młynarz, taki młyn; jaki ojciec, taki syn»; «Jakie drzewo – taki klin, jaki ojciec, taki syn»
	«Niedaleko pada jabłko od jabłoni»; «Jakie matki, takie dziatki»; «Jaka mać, taka nać»
«Дурному синові и батьківське багацтво не в поміч»; «Дурному синові не поможе богацтво»	«Kto ojca, matki nie słucha, słucha złego ducha»
	«Ojciec dobry złego syna nie urodzi»
«Не той батько, що сплодит, а той, що до розуму доводить»	«Nie to ociec, co spłodził, lecz ten, co wychowa»
«Діти годувати – не меду лизати»; «Малі діти – малий клопіт, великі діти – великий клопіт»; «Малі діти не дают спати, а великі діти не дают жити»	
«Свої діти наймиліші»	
«Добрі діти на ноги поставлять, а лихі и з ніг звалять»; «Добрі діти батькам вінець, а злі — кінець»	«Życie ojca, matki stanie dziatkom za przepis skuteczny i rzadki»; «Nie masz sprawiedliwszej i uczciwszej spuścizny jak ojcowizna»

«Пішов я до сина, тай там міні була лиха година»; «І в доньки дізнаю бідоньки»	«Ojciec, matka karmią dziatki i dziatki skaczą, a jak dziatki karmią, ojciec, matka płaczą»
	«Jeden ojciec dziesięciu synów wychowa, a dziesięciu synów jednego ojca nie mogą»
«Дівка – чужа поміч»; «Донька – чужа потіха»; «Годуй сина для себе, а доньку для людей»; «Аби хлопці, а дівчата будуть»; «Жени сина, коли хоч; коли берут, давай доч»	«Ozen syna, kiedy zechcesz, a wydaj córkę, kiedy możesz»
Тематична група «Жінка-матер»	
«Батьків багато, а мати одна» – «Батьків, щоб струнчить, доволі, а мати, щоб пожалувать, одна»	«Gdzie u dzieci matka, tam i główka gładka»; «U swej matki każdy gładki»
	«Jak ojciec umrze, dziecko półsierota, ale jak matka, to cała sierota»; «Jak z matki duch, to z dzieci puch»
«Матірь ні купити, ні заслужити (Добросин) Її не заміниш ніким іншим»	«Drugiej matki nie znajdziesz»; «Droga to chatka, gdzie mieszka matka»
«Цабанит, як за рідну маму»	
«Кождої мами дитина краща. (Kolberg Pokucie) Вона вважає своє найкращим»	«Dla każdej matki miłe jej dziatki»
«Як мати рідненька, то й сорочка біленька. (Добросин)»; «Чого не дала мама, не купиш і в пана»; «Материнська молитва з дна моря підніме»	
«Тогди мама біду знає, коли малу дитину має»	
«Рідна мати не поможе»; «Святий Боже не поможе»,	
«Яка мама, така ляля»; «Яка мати, така дочка, їли кашу з черепочка. (Жидачів)»	«Pani matka jaka, i córeczka taka»; «Za dołami świeci górka, jaka mać, taka i córka»; «Jaka jodła, taka skóra, jaka matka taka

	córa»; «Jaka igła, taka dziurka, jaka matka, taka córka»
«Не та мама, що вродит, а та, що виховає»	Nie ta matka, co porodziła, ale ta, co wychowała»
«Ни кожда мама для своїх дітий однака»	«Nie każda matka dla dzieci jadnaka»; «U jednej matki, a nie jedne dziatki»; «Jednej matki niejednakie dziatki»
«До людей по розум, до мами по серце»	«Do ludzi po rozum, do matki po serce»
Тематична група «Соціум і сакрум»	
«Козацькому роду нема переводу»; «Великий Луг - батько, Січ – мати»; «Вкраїна – мати, за неї треба головою стояти»; «Батьківщина — мати, умій за неї постояти»	«Jaki kto z ojcem, taki i z ojczyzną»
«Звідки знати безрідному, що таке любов до Батьківщини?	
«Дон Доном, а найкраще вдома»; «За морем тепліше, та вдома миліше»; «Рідна земля – мати, а чужа – мачуха»; «Заїдеш в чужину, то хоч і бородатий — а все сиротина»	
«Бог батько, государь дядько»; «Бог – батько: як буде нас трімати (держати), то буде й годувати»; «Бог батько (Нагуєвичі) … а ми його діти»; «Всі ми діти божі»; «То божа дитина»; «Біг батько і пречиста Мати не дасть загибати»	

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Слєпченко Віталій Вілієвич, студент 2-го курсу, форми навчання *денної*, факультету *філологічного* спеціальності *035 "Філологія"* спеціалізації "*Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша - польська*" освітньої програми "*Переклад (та міжкультурні комунікації*»,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «АКСІОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ПАРЕМІЙ»
відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_ .12.2024 Підпис_____ПІБ (студент) Слєпченко В.В.
Дата_ .12.2024 Підпис_____ПІБ (науковий керівник) Павленко І.Я.